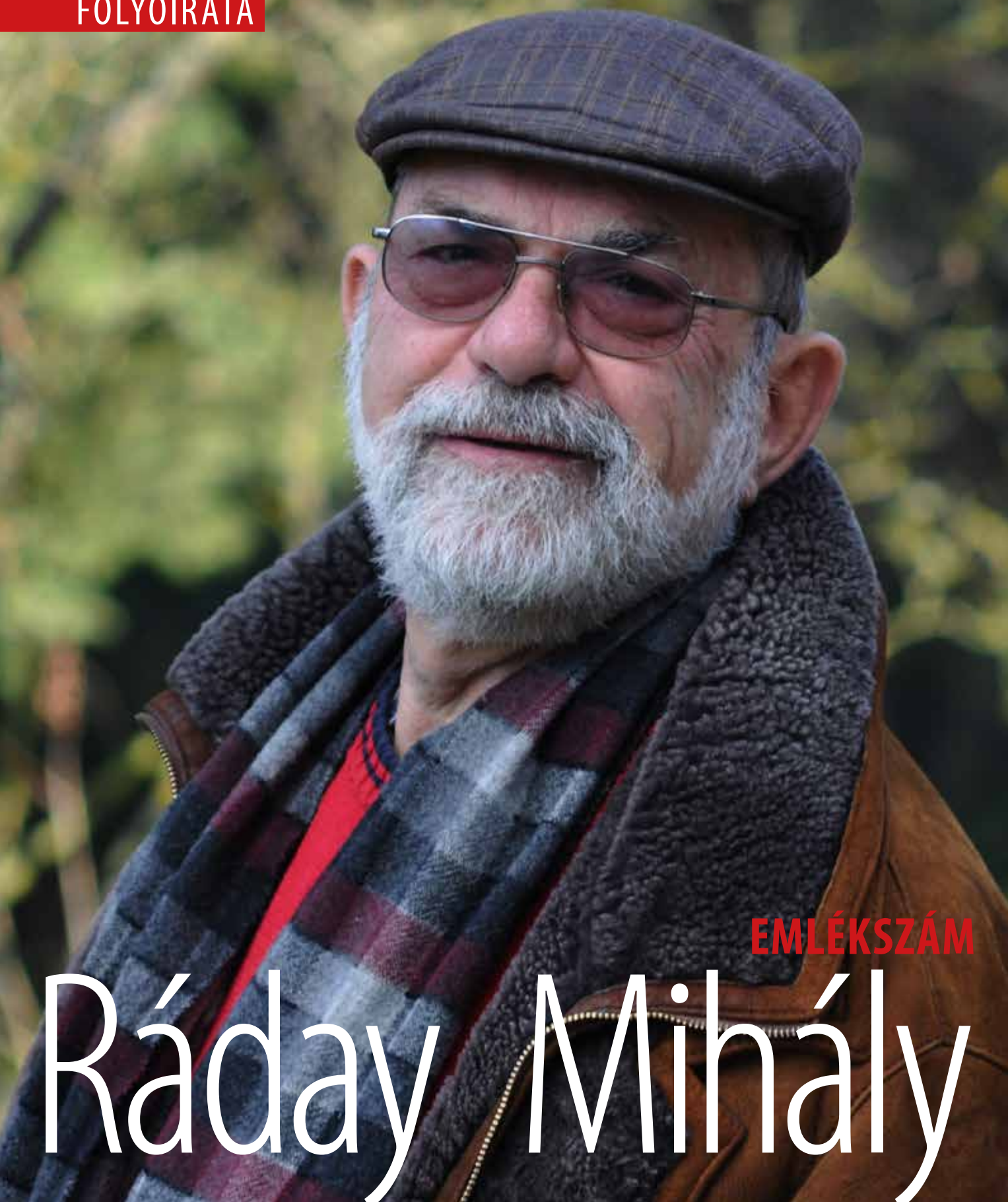

2021 BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK
FOLYÓIRATA

EMLÉKSZÁM

Ráday Mihály

Az emlékszám megjelenését félszáz magánszemély támogatta.

TARTALOM

4	CSORBA LÁSZLÓ • Ráday Mihály és a Nemzeti Panteon Alapítvány	22	SZÖLLŐSI FERENC • Irigykedésem története
8	BOJÁR IVÁN ANDRÁS • Mihály jelen van	24	VITKAY KATALIN • Miska
11	ERŐ ZOLTÁN • Cseppben a tenger	26	BUZA PÉTER • Gyógyítható az állatorvosi ló?
13	NAGY GERGELY • Új Krúdyra várva	30	N. KÓSA JUDIT • Egy régi utazás emlékére
16	SZÉPHEGYI LÁSZLÓ • A Hungaria Nostra örökös tiszteletbeli elnökének emlékére	33	SURÁNYI ANDRÁS • Hóesésben
18	VARGA KÁLMÁN • Misi	35	ZSIGMOND GÁBOR • A régi magyar járművek megmentője
20	TÖRÖK ANDRÁS • A Fortepan-adományozó	38	SALY NOÉMI • A tabáni kereszt körül

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947

Szerkesztő: Némethy Károly,
Lestyán Sándor

IV–XXVI. évfolyam: 1966–1988

Szerkesztő: Mesterházi Lajos,
Katona Éva, Fekete Gyula,
Vargha Balázs, Jávor Ottó,
Szabó János

XXVII–XLII. évfolyam: 2004–2019

Szerkesztő: Buza Péter

XLIII. évfolyam:

Szerkesztő: Jolsvai András,
Hidvégi Violetta

A szám szerkesztője:

Hidvégi Violetta
Saly Noémi

A szerkesztés műhelye

a Nagy Budapest Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

budapestfolyoirat@summa-artium.hu

www.budapestfolyoirat.hu

Facebook-oldalunk szerkesztője:

Vadász Ágnes

Kiadja a Városháza Kiadó

Kiadóvezető: Schiffer János

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

Telefon: 411-5000

Terjesztés: Magyar Posta

Reklamáció: 318-3938

Tördelés: Rácz Julianna / 9s Műhely

Nyomdai munka: Pharma Press Kft.

1033 Budapest, Szőlőkert utca 4/a

Telefon: 577-6300, fax: 577-6362

ISSN: 1785-590X

Nyilvántartási szám: 2.2./4/237/2004

Címlapfotó: Stekovics Gáspár

BUDAPEST

ez a mi lapunk már jó ideje – már ha ezt az utóbbi egy évet jó időnek nevezhetjük –, Csipkerózsika-álmát alussza. 1947-től 1966-ig, aztán meg 1989-től 2004-ig tartottak ezek a szünetek, amikor a magyarok másfél-kétmilliós fővárosának nem volt saját folyóirata. 2020 decemberében megint le kellett húzni a rolót, és kezdhettük várni a következő föltámadást.

Ez a különszám, amelyben Ráday Mihálytól búcsúzunk, még nem az. De azt is jelezzük vele: ahogy ő is csak testben távozott, szellemünkben és az ő szellemében megvagyunk mi is.

Alapító tagja volt a Nagy Budapest Törzsasztalnak, annak a közösségnek, amelyből a lap harmadik folyama – Buza Péter kezdeményezésére és szervezésében – kinőtt. Kávéházi asztaltársaságnak indultunk a Centrálban. Mihály büszkén mesélte, hogy amikor az Eötvös Klub működött a falai között, társaival, még egyetemistaként ő rakta vissza az első világháborúban elhunyt újságíró, Bányai Elemér, alias Zuboly emléktábláját a jó barát, Ady versével. (Szóval, már akkor is: közösség, értékmentés, szervezés, problémamegoldás.)

A vele készült első interjú 1981 januárjában jelent meg a BUDAPEST-ben. Alig egy éve futott az Unokáink se fogják látni – az első adás 1980. február 22-én egy másik műsor keretei között ment le, majd októbertől önállósodott –, de már egy ország szaladt bekapcsolni a tévét, le ne maradjon valahogy a Rádayról.

Az Arcanum ettől az 1981-es, első beszélgetéstől lapunk utolsó számáig 435 találatot ad a BUDAPEST-ben Mihály nevére. Sokszor csak fölemlégetik, hivatkoznak rá – „még a Ráday Mihály is kinn volt”, meséli büszkén egy lakó –, de számtalanszor maga is megszólal, és fényképei is bőséggel sorakoznak. 1983-tól egy évig rovatvezető is volt a lapnál. A régi szerkesztőséggel aztán meglazult a kapcsolata, de még így sincs olyan évfolyam, ahol elő ne kerülne valahogyan.

Ebben az új, harmadik folyamban végig együtt dolgoztunk. Írt, fotózott, ötleteket adott. Övé volt a Vendégoldal, hogy a budapestiek ki-kipillantsanak városuk határain túlra. A Nagy Budapest Törzsasztal havi összejöveteleire mindig hozott valami témát, dühöngeni- vagy megvitatnivalót. Mennydörgött, intézkedett, aztán derűsen elmerült a levezésben, hogy utána kifogyhatatlan mesélőkedvvel vegyen elő régi anekdotákat. Pont úgy, ahogy egy békebeli törzsasztalnál szokás. Néha idegesítő volt, de hát ilyenek szoktuk meg, ilyenek szerettük, pont ahogy egy békebeli törzsasztal-tagot szokás. Odaérkezett vele az asztalhoz nemcsak a Budapesti Városvédő Egyesület, hanem a Város- és Faluvédők meg a Nemzeti Panteon Alapítvány mindenféle terve és eseménye is, percek alatt nem csak napra-, de tettekre is lettünk, úgyse ismert ellenvetést, ha cselekedni, segíteni kellett.

És ő maga hogy tudott, hogy szeretett segíteni! Ha cikkhez kellett illusztráció, percek alatt jött a csatolmány e-mailben, ha adat, évszám, név kellett, nem volt érdemes a neten bolyongani, minden és mindenki a fejében volt, és sportot űzött abból, hogy a legócskább régi rajzon vagy fotón is fölismerje a város azóta a fölismerhetetlenségig megváltozott szegleteit.

Aggódva figyeltük, amikor már el-elmaradozott, fáradtabb lett a hangja, a teste. Hiába vette látszólag félvállról a betegséget, féltünk, féltettük.

Most meg itt állunk ezzel a különkiadással, amelynek szerkesztése közben percenként gondoltuk: Istenem, csak ezt ne kéne.

Több mint egy tucatnyian sorakoztak fel, akik küzdőtársai, barátai, sőt olykor ellenfelei voltak. Itt van az a három főpolgármester, akikkel oly sok csatát kellett vívnia, írtak műemlékvédők, történészek és várostörténészek, építészek, muzeológusok, újságírók. Kiki a maga emlékeit, gondolatait meséli, de nagyon sok a közös pont, és mind fontosabbak, mint azok a kérdések, amelyeken valaha összekaptunk.

Mihály nélkül nem csak a város, de ez a szerkesztőség, ez a lap se lett volna olyan, amilyen. Az egyesített főváros születésnapját, november 17-ét választottuk a megjelenés napjaul. Nem a halált, hanem az eleven életművet, az életet ünnepeelve ezt a kis csokor virágot teszi le a sírra a

BUDAPEST

Demszky Gábor, Budapest főpolgármestere 1990 és 2010 között, nem írásban, hanem élőszóban reagált kérésünkre. Mondanivalójának lényege Ráday Mihály különleges egyénisége és megkerülhetlensége bármilyen műemlékvédelmi ügyben.

Az általa alapított szervezet, a Budapesti Városvédő Egyesület és a hozzá kapcsolódó társadalmi mozgalom a hivatalossággal való küzdelemben fogant. Hiába volt a rendszerváltást követően a budapesti városvezetés nyitottsága, empátiája, hiába volt, hogy politikai szerepvállalása azonos pártban talált bennünket, de kettőnk pörgési sebessége, türelmetlenségi együtthatója jelentősen eltért.

Bárhol járt, Budapesten és vidéken, ha az épített örökségből bármilyen értéket veszélyeztetve látott, rá jellemző módon azonnal beindult a Ráday-kampány. Ebben nagy segítségére volt a nevéhez fűződő, és a későbbi médiafelfogástól idegen, ezért meg is szüntetett Unokáink sem fogják látni című műsora.

Nem könnyű kimondani, de a mozgalmi üzemmód és a tudatos várostervezés, városvezetés csak nagy türelemmel és a másik oldal érvei iránti nyitottsággal hangolható össze. Különösen igaz ez olyan időszakban, amikor a főváros vezetésének politikai ellenszélben, kormányzati megszorítások közepette kellett dolgoznia.

A tisztelet és elismerés nem változtat azon, hogy kimondjuk: Misi nehéz ember volt. Külön fejezet lehetett volna *Kovács András*nak a rendszert feszegető filmjében.

Folyamatos küzdelmeink, veszekedéseink, vitáink ellenére nem véletlenül Ráday Mihály „városvédő prefektusnak” ajánlottam a Wesley János Főiskola hallgatóinak írott jegyzetemet. Ez a dolgozat azt foglalja össze, hogy a számunkra akár mintának is tekinthető 19. századi európai városfejlesztés milyen tudatosan fogta egybe az építészeti, közellátási, közlekedési elképzeléseket a városlakók igényeivel, és miként teremtette meg a tiszteletet érdemlő „főváros” fogalmát. Ezt a felfogást a városvédő Ráday Mihály a maga és mozgalma számára zsinórmértéknek tekintette.

Nemrég kellett búcsút vennie tőle a Nemzet Fővárosának, de egyben az egész országnak is. Hetvenkilenc évet élt, és igazán élhetett volna még. Ráday Mihály nem volt alkalmazkodó természetű ember, de nagy kár, hogy nem maradt tovább közöttünk.

Már fiatalemberként ismertté vált a neve a közvélemény előtt a Magyar Televízióban végzett tevékenysége alapján. Általános népszerűséget hozott számára a hetvenes évek végén a ma már legendává érlelődött városvédő sorozata, az Unokáink sem fogják látni... Ezzel rendkívüli kulturális szolgálatot tett az utókornak. Szakavatott művészettörténészként és határozott megközelítésével szemléletet alakított. Sok építészeti, művészi, történeti értéket mentett meg, és ráirányította a figyelmet a kulturális hagyaték fontosságára. Igen kedvező irányban formálta ebben az értelemben a közgondolkodást. A nyolcvanas években a Városszépítő Egyesülettel szintet lépett abban a munkában, ami szenvedélyévé vált.

Még óbudai polgármesterként ismertem meg őt személyesen. Konfliktusok terhelték kapcsolatunkat Óbuda-Újlak revitalizációja kapcsán. Őt nem érdekelték a jogi adottságok, kötöttségek, engem viszont korlátoztak. Mégis értékeltem magamban elhivatottságát, megintaghatatlanságát.

Fővárosi önkormányzati képviselői működése felemás érzéseket váltott ki belőlem. Nem volt ő igazán politikus alkat. Abban az időben is szakmai tevékenysége volt az, amire oda kellett figyelni. A Podmaniczky téri szobor, az Andrassy úti kandeláberek, a Róth Miksa-házban létrehozott emlékmúzeum, a Gresham-palota újjáépítése és még sok minden más az ő műértő gondolkodását örzi. Ahogy nevéhez fűződik a Fővárosi Önkormányzat Műemléki Alapjának létrehozása is.

2010-ben, mikor főpolgármesterré választottak, nem kevesek meglepetésére felkértem őt főtanácsadónak. Ő jó szívvvel el is vállalta. Ahogy várható volt, ott is adódtak konfliktusaink. Volt úgy, hogy ordítoztunk egymással. Ráday általában nem volt tekintélytisztelő alkat, amit én nem vettem tőle rossz néven, ahogy szerintem *Demszky* sem. Mindig többet akart elérni, mint amennyit lehetett, de ebben általában nemes célok vezérelték.

Nehezen vette tudomásul, mikor a hetven éves életkort elérve, jogszabályi kötöttség miatt nem folytathatta a hivatali munkát. Ezt ma már jobban megértem, mint akkor.

Mi Ráday Mihállyal nem voltunk barátok. Határozottságát, célra törő személyiségét, mindenek előtt hátrahagyott életművét azonban nagyra értékelem. Budapest történetébe örökre beírta a nevét.

Tarlós István Budapest főpolgármestere 2010–2019

„A tudás,
az érdeklődés
közelebb visz
ahhoz, hogy
megszeressünk
valamit.
Ha
megszeretjük,
akkor már
valamennyire
magunkénak is
érezzük,
és fontos lesz
nekünk, hogy ő
vjuk, őrizzük,
tegyünk érte,
gondozzuk.”

RÁDAY
MIHÁLY

Ráday Mihály húszévesnyi tanulás, a művészettörténész, majd az operatőri és rendezői diploma megszerzése után 1968-ban a Magyar Televíziónál kezdett dolgozni. Ez volt egyetlen munkahelye 2010-es nyugdíjaztatásáig.

Hűséges volt a munkájához, hűséges volt Budapesthez. Városvédő műsora több mint harminc éven át szolgálta az épített örökség védelmének ügyét.

Csak egyetlen hónapig lehetett büszke szerető családjá körében a Budapest díszpolgára címre. 2021-ben Budapest elveszítette legkérelmezhetőbb védelmezőjét.

A Budapesti Városvédő Egyesület alapítójaként és haláláig tiszteletbeli elnökeként, civilellkü várospolitikusként a Parlamentben és a Fővárosi Közgyűlésben is mindig Budapest értékeit képviselte, minden küzdelme egy célt szolgált, azt, hogy Budapest megbecsülje gazdag örökségét.

Ráday Mihály elsőként ismerte fel, hogy a nyilvánosság ereje a jó ügy érdekében mozgósítható. A hetvenes évek végén a hatalom hanyagságával szemben lehetőség kínálkozott a változás eléréséhez. Filmrendezőként és elhivatott városvédőként a közönséget, a budapestieket hívta segítségül, és így néha az utolsó pillanatban óvta meg fővárosunk számos építészeti értékét. Podmaniczky Frigyes nyomdokain haladt, mindennél fontosabbnak tartotta a pótolhatatlan épített értékek védelmét. A nagy előd munkássága alapozta meg azt a hitet, hogy Budapestet nagyra az alkotó, elhivatott emberek teszik.

Ráday Mihály neve ma is egyet jelent Budapest építészeti örökségének védelmével, mindazzal, amiért évtizedeken keresztül küzdött, aminek érdekében gyakran az éppen aktuális hatalommal is harcolni kényszerült.

Pályafutása valódi közszolgálati tett volt. Nem érdekelt az aktuálpolitika, céljai tiszták és félreérthetetlenek voltak. A politikusok is megértették, hogy jobbitó szándéka nem függhet pártpolitikai csatározásoktól. Munkássága magasan átvált az egyes pártok érdekköréin. Nem véletlen, hogy a Fővárosi Közgyűlés minden frakciója egységesen támogatta a neki előterjesztett díszpolgári cím odaitélését.

Bár Ráday Mihály számos kitüntetést és díjat kapott az országtól és Budapesttől is, amit tőle kaptunk, azt nehéz lett volna elég elismeréssel viszonzni.

Ráday Mihály annak idején fiatalokat szervezett műemlékvédő és városszépítő munkára. „*Kell egy csapat! Vagy akár több. Jó, hogy vannak, és jó, hogy közöttük lehetek.*” Együtt járták a főváros utcáit, mindig megtalálták azokat az emlékeket, amelyeket menteni kellett. A csapat talán még megvan valahol, de ő már nem lehet közöttük.

Túl kell lépni a gyászra, a fájdalmas hiányérzet mellett ma már ismét a jövőről kell gondolkodnunk. Bízunk abban, hogy követői közül valaki átveszi a stafétabotot, mert Budapest nem létezhet elkötelezett városvédő nélkül.

Budapest Napján Ráday Mihályra emlékezünk. Emlékét megőrizve, példáját követve folytatnunk kell a megkezdett munkát. A nagy városvédő előd örökségét úgy ápolhatjuk méltón, ha ővjuk és vigyázzuk Budapest értékeit. Ő is így akarná.

Karácsony Gergely Budapest főpolgármestere

CSORBA LÁSZLÓ

Ráday Mihály és a Nemzeti Panteon Alapítvány

Mindennapi európai életünket oda-vissza átjárja az örökség, amelyet a művelődéstörténetesek zsidó-keresztény hagyománynak neveznek. Már régen nem emlékszünk rá, honnan is tudjuk, hogy az utolsókból lesznek az elsők, hogy aki szelet vet, vihart arat, hogy sokan a más szemében a szálkát, de a sajátjukban a gerendát sem, hogy aki másnak vermet ás, maga esik bele, aki pedig nem dolgozik, ne is egyék. A több tucat hasonlóan veretes, bibliás bölcsesség között van egy mondat, amelyről a kortárs magyar történelem városvédő apostolának alakja juthat eszünkbe. Az *Újszövetség* egyik levelében, amely a 3. században keletkezett, de a hagyomány szerint az évszázadokkal korábban élt idősebb Jakab apostolnak, Jézus (állítólagos) testvérének tulajdonítják, a következő mondatot olvashatjuk: *„Aki tehát tudna jót tenni, de nem teszi: bűne az annak.”* (Jakab 4:17)

Ki ne akarna bízni abban, hogy a helyes cselekvés belátását tényleg követi az azt megvalósító tett? Ám azért mindnyájan tudjuk, mindig nyílik valamekkora – hol kisebb, hol nagyobb – rés a pohár és az ajak között. Nos, akik a Nemzeti Panteon Alapítványban együtt dolgozhattak vele, tanúsíthatják, hogy – jellemének és temperamentumának sajátosságai folytán – *Ráday Mihály* esetében rendkívül rövid volt ez a távolság! Ha bárki segítséget kért tőle, vagy valamilyen megbeszélésen kialakult a megegyezés, hogy neki kell lépnie, a legtöbbször abban a minutumban kézbe kapta a telefont, és azonnal intézkedett, hogy a szó tetté váljon. Ennek során kevés dolog tudta jobban felbosszantani, mint amikor tudatlansággal, nemtörődömséggel, közönnyel, ostobasággal, bántó szellemi restséggel találkozott. Közismert „rámenőssége” is főképp olyankor ragadta el, ha a nyilvánvaló belátást nem követte az azonnali helyes cselekvés. Ez persze sokszor vezetett konfliktushoz azokkal, akiktől hiába várta a tetteket. Ám aligha tévedünk, ha ugyanakkor épp e tulajdonságában – a felismert jó azonnali követésének sokszor bizonyára türelmetlen akarásában – üdvözljük nagyszerű értékmentő sikereinek is egyik legfőbb „emberi” motorját.

A Nemzeti Panteon Alapítvány különösen fontos volt számára, mert egyik legkedvesebb gondolatát valósította meg. Ma már történelmi ténynek tekinthető, hogy klasszikussá váló egykori televíziós sorozata, az Unokáink sem fogják látni a késő pártállami időkben úgy buzdított az épített környezet történelmi értékeinek védelmére, hogy ezzel közvetetten leleplezte a diktatúra „fejlett szocializmust építő” propagandájának demagógiáját, erős civil energiákat mozgósítva a rendszerkritikus szellemi erjedés támogatására. Ennek során több alkalommal is ráirányította a figyelmet a temetők szomorú állapotára, arra figyelmeztetve, hogy napjainkban is érvényes még a romantika nagy nemzedékének üzenete: a közösség önmagát erősítő kulturális emlékezetének nélkülözhetetlen támasztéka az a szertartás, amikor ott, ahol a nagyapák sírjai domborulnak, az unokák leborulnak... még akkor is, ha a diktatúra közben azon ügyködik, hogy nehezítse a csoportos identitásépítésnek ezt a több ezer éves gyakorlatát. *„A Kádár-kor egyik nevezetes »ellenzéki« csatája volt a Kerepesi (Fiumei úti) temető sírjainak mentése – emlékezett az ezzel kapcsolatos akciók egyikére 2012-ben. – [...] Az 1956-os forradalom előtt megszületett a pártállami döntés arról, hogy ezt a helyet kell átalakítani a »Nemzeti Panteonná«, vagyis az akkori vezetők értelmezése szerint a magyarországi munkásmozgalom nagyjainak sírkertjévé.*

Csorba László 2021. augusztus 30-án, Ráday Mihály temetésén elmondott búcsúztatója.

A döntést 1957-ben megerősítették, megépült – új utcai főbejárattal – a Munkásmozgalmi Panteon, s lassan el is kezdődött a már 1849 óta működő temető átalakítása »a kor igényeinek megfelelően«. A Hét című vasárnapi politikai műsorban 1981-ben (!) sikerült a témának képernyős megjelenést szerezni.” A csata akkor a sírok megvédésével, így győzelemmel végződött, Mihály örült is neki, de már előre gondolkodott, hiszen nem csupán egyetlen ütközetet akart megnyerni, hanem az egész háborút!

1987 őszén újabb alkalom adódott a magyar társadalom kegyeleti kultúrájának komoly hiányosságaival való szembesülésre. Közeledett az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc 140. évfordulója, és Mihály az Unokáink... különkiadásában a honvédsírokat kereste fel kamerájával. Mivel pedig művészettörténészként a temetők siralmas viszonyait kommentálhatta ugyan, de annak nem volt szakértője, mit is cselekedtek e derék honfiak: amit megkövetelt a haza. Így meghívta az adásba barátját, Katona Tamás történészt, hogy egészítse ki a látványt jóízű és szívdobogató történetekkel. Meséljen arról, miféle valódi tetteket legendásított később a hagyomány, és építette fel belőle a modern magyar nemzet alapító mítoszát. A nézőknek tetszett a műsor, tizennégy éven át – az események és főszereplők emlékhelyeiről forgatott filmekkel dúsítva – jelentkezett a képernyőn, amiképp nem lankadt Ráday és Katona együttműködése sem, annak ellenére, hogy 1990-ben, az első szabad választásokon különböző – a diktatúra lebontásában még együttműködő, de a jogállam fölépítésében már riválissá váló – politikai erőknek kötelezték el magukat. Ám

éppen ez a helyzet alakította azután úgy a körülményeket, hogy a Nemzeti Panteon Alapítvány létrehozására sor kerülhetett.

Antall József orvos-történész, múzeumigazgató maga is tudományos és erkölcsi támogatója volt a késő kádárista korszakban elinduló „sírvedő” mozgalomnak. Így azután – már a rendszerváltozás utáni első szabadon választott parlamentnek felelős miniszterelnökként – fölkarolta Ráday Mihályt és az építész Gerle Jánost javaslatát egy olyan civil alapítvány létrehozásáról, amely arra a bízást ösztönözte, hogy történelmünk kiemelkedő szereplőinek idehaza megtalálható sírhelyeit közvetlenül gondozza, a

nagyvilágban sokféle föllelhető végső nyughelyeik ápolását is segítse, továbbá összeállítsa a nemzeti emlékezetre méltók virtuális panteonját. „Az ország költségvetésébe – idézte fel később a történeteket Ráday – 1992-ben önálló sorral és 80 millió forinttal bekerült a Nemzeti Panteon Alapítvány! Ez arra is lehetőséget adott, hogy saját beruházásban (!) felújítsuk Kossuth Lajos mauzóleumát a Kerepesi Temetőben, s különböző támogatásokkal elősegítsük fontos síremlékek megújítását, mint – például – Házmán Ferenc [az utolsó budai polgármester], Vitkovits Mihály [költő] sírja, vagy a legszebb szecessziós síremlék, a Schmidl-sírbolt a Kozma utcában, avagy Barra Imréné [Kolozsvár főorvosa] és Bölöni Farkas Sándoré [jules író és Amerika-utazó] a Házsongárdi Temetőben. Támogattuk Tóth Vilmos kutatásait, könyvek megjelenését, itthoni és erdélyi kutatások elvégzését is.”

Fölmerül a kérdés, hogy a kormányfő miért nem kezdeményezte állami intézmény fölállítását e nemes célra? Életműve ismeretében talán nem túlzás föltételezni, hogy azért nem, mert komolyan vette a demokratikus közösségszervezés több évszázados múltjából következő azon fölismerést, miszerint a nemzet mindig több, mint az állam – márpedig itt ösztönözte a nemzeti feladatról van szó. Az állam kormányát

a választásokon épp győztes többség vezet, ám meglehetősen pár évre rá már a korábbi ellenzék lép a kormányrúdhöz. A teljes nemzeti kulturális emlékezet kegyeleti feladatainak sikeres ellátására tehát nem állami intézmény kell, hanem olyan civil szervezet, amelyet nem osztanak meg az aktuális politikai csatározások. E mozzanatról Mihály így idézte Antall szavait 2012-ben: „*Annak idején azt mondta Antall József miniszterelnök: legyetek Katona Tamással társelnökök az Alapítványban. Valamelyikőtök mindig ott lesz az éppen regnáló hatalom közelében, fogjátok tudni így segíteni ezt a fontos ügyet. Szót fogadtunk. Az Alapítvány kuratóriumában aztán mindenféle pártállású ember vállalta – felkérésemre – ezt a civil-szervezeti munkát az ügy szolgálata érdekében.*” A pártok politika feletti, mondhatni nemzeti kulturális koalícióját megtestesítő alapítvány társelnöki vezetésére tehát éppen azért volt ideális választás a két jó barát, mert nem ugyanahhoz a politikai erőhöz – de ugyanahhoz a nemzeti közösséghez – tartoztak.

A világ azonban változik. A visszaemlékezés így folytatódik: „*s – mit ad isten – ma egyik sincs a hatalom közelében, sem a volt MDF-es, sem a volt SzDSz-es, sem a MSZP-s, sem a KDNP-s, sem a fideszes kuratóriumi tag, a többiekéről, akik »csak« szakértői a témának, már nem is beszélve.*” Valóban, az említett nagyszerű eredmények ellenére 1999-ban új döntés született: az országgyűlés a temetőkről és a temetkezésről rendelkező 1999. évi XLIII. törvénnyel létrehozta a Nemzeti Kegyeleti Bizottságot (ebből lett 2005-ben a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság), és a virtuális nemzeti sírkerttel kapcsolatos feladatokat erre a bizottságra, továbbá a Nemzeti Örökség Intézetére bízta. Mindezek folytán a Nemzeti Panteon Alapítvány támogatása kikerült a költségvetésből. Mihály természetesen nem örült e fordulatnak, hiszen alapvető szemléleti kifogásai voltak az új rendezéssel szemben – de legendás küzdőképessége hamar fölülkerekedett csalódásán, és új cselekvési irányt szabott ezen a szívének oly kedves területen. Kurátortársaival együtt fölismerte, hogy a jelentősen szűkülő anyagi lehetőségek ellenére van a közösségi kegyeleti tevékenység horizontján egy mondhatni „ellátatlan” terület: azoknak a sírjai, akiknek derekas munkássága ugyan nem keltett akkora figyelmet, hogy feltétlenül ott legyenek a „nagyok” panteonjában, ám a sírjuk művészileg-műemlékileg jelentősebb annál, semhogy a családi-magánemberi kegyelet képes legyen megóvni az idő romlásától. Ybl Miklós síremlékének helyreállítása részét képezte a nagy építész emlékévében indított országos programoknak – de például a Walla-sírbolt (Róth Miksa ablakai-val) Törökbálinton, a Hajós-kripta Dömsödön, a Pesthy-Ráday kripta Pécelen vagy a Szapáry-kápolna Albertirsán már egyértelműen ebbe az utóbbi kategóriába tartozik. Hasonló szellemben kaptak pályázati támogatást azok a civil szervezetek is, amelyek kripták és sírok felújítását kezdeményezték Pusztazámoron, Kápolnásnyéken, Baracsán, Soroksáron, Jászberényben, Gyulán, Várpalotán, Békéscsabán, Tapolcán, Szombathelyen.

Mihály különösen büszke volt arra, hogy az alapítvány külföldön is hozzájárult a virtuális nemzeti sírkert ápolásához, hiszen e sírhelyek legtöbbjét filmen „hazahozta”, amikor a már említett, Katona Tamással közös, Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékhelyei televíziós műsorsorozata egyes epizódjait forgatta a nagyvilágban. Ilyen esetekben az alapítvány sokszor nem anyagiakkal, hanem helyi tapasztalattal, történelmi szaktudással, kapcsolatok mozgósításával és szervezéssel segítette az eredmények megszületését. Ekképp kapott bronz portréval díszített emlékkövet özv. Kossuth Lászlóné, sz. tyrlingi Weber Karolina, Kossuth Lajos édesanyja – sokak számára talán meglepő pontján a nagyvilágnak: Brüsszelben. A Magyarországról kivándorlásra kényszerített Kossuth-család legidősebb nőtagja nem bírta tovább a fáradalmakat és a belga fővárosban hunyt el 1852 decemberében. Évtizedekkel később az eredeti sírhelyet felszámolták, és a meg nem váltott hamvakat mind áthozták az új Saint-Josse-ten-Noode temető egy erre kijelölt parcellájába: itt áll ma a sokak közreműködésével megvalósított emlékoszlop. Egy másik Emlékhe-

lyek forgatáson a Mihály vezette stáb Karolina asszony legifjabb lányának, a szabadságharc honvéd hadserege országos főápolónőjének, *Kossuth Zsuzsannának* a sírját kereste New York városában, akkor még hiába. Ám az ennek nyomán meginduló alapítványi kutatómunka végeredményeként ma bronzbetétes márványtábla díszíti a First Presbyterian Church falát, annak a helynek a közelében, ahol a parktükörrel eltakart hajdani templomtetető a föld mélyében ma is őrzi a súlyos tüdőbetegségben eltávozott fiatalasszony – a kortársak szép szavával: Kossuth „ikerleke” – koporsóját.

De Amerika mellett Ázsiában is segített az alapítvány. Az isztambuli Magyar Főkonzulátus a török főváros Feriköy városrészében található protestáns temetőben tizenöt magyar síremlék helyreállításához, tisztításához és javításához kapott támogatást. Az Izmitben álló Thököly Emlékház parkjában pedig annak az impozáns emlékoszlopnak a felállításához járultunk hozzá, amely nemes másolata elődjének: azon obeliszknak, melyet *Thököly Imre* gróf, *Zrínyi Ilona* férje hamvainak 1906. évi hazaszállítása után állíttatott az akkori magyar kormány az egykori kuruc fejedelem volt izmiti sírhelyén. Az oszlop tetején ülő turulmadarat a Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói mintázták, a Nemzeti Panteon Alapítvány anyagi támogatásával. E sok új emlékhely is szerepel a Corvina Kiadó vállalkozásaként közreadott három album-szépségű kötetben, amelyekben Katona Tamás és Ráday Mihály újrameséli a filmsorozat történeteit, sok ezer pompás fényképfelvétel kíséretében. Az utóbbi évek legőszintébb örömei közé tartozott e szépséges sorozat sikeres befejezése 2020 nyarán.

A történész társelnök 2017-ben hagyott itt minket, és most a filmes, művészeti-történész és városvédő társelnök is utána indult az örök úton. Igaza van *Kosztolányi Dezsőnek* a Halotti beszédben, amikor azt írja:

„Keresheted őt, nem leled, hiába,
se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
a múltba sem és a gazdag jövőben
akárki megszülethet már, csak ő nem.”

De ismerjük az emberi természetet! Mindazok emlékeiben, érzelmeiben, gondolataiban, gesztusaiban és reflexeiben – főképp, ha olyan témákról van szó, amelyek neki fontosak voltak – mégis ott marad elevenen ő, függetlenül attól, hogy ezt a tényt egy örökkévaló emberfeletti hatalom teremtő erejének, avagy a homo sapiens neuronjai lenyűgöző evolúciós együttműködésének tulajdonítjuk. És akkor már nagyon is tőlünk függ, beteljesülnek-e *Kosztolányi szomorú szavai*:

„Úgy fekszik ő, ki küzdve tört a jobbra,
mint önmagának dermedt-néma szobra.
Nem kelti föl se könny, se szó, se vegyszer.
Hol volt, hol nem volt a világon, egyszer.”

Mi ugyanis dönthetünk úgy, hogy amikor azt a munkát folytatjuk, amelyet ő kezdett el és oly egyedülálló következetességgel és eredményességgel végzett, sőt vezetett, akkor megőrizzük és erőforrásnak tekintjük ezt az eleven emléket, és az újabb és újabb választaknál segítségül hívjuk annak mérlegelését, hogyan döntött volna ő hasonló helyzetben. Ebben az értelemben tehát nemcsak mondhatjuk, de ténylegesen tapasztalhatjuk, hogy velünk marad valamiképpen, mert hatással van és lesz mindarra, amit az ő szellemében és örökségét folytatva teszünk. És így az is csak tőlünk függ, hogy úgy igyekezzünk alakítani a kegyeleti kultúrát, hogy ha majd velünk együtt végképp elmegy az ő személyiségének „forró emlékezete” is, addigra már a közösség kulturális emlékezetében maradandó nyoma maradjon annak, aki e téren is valóban – jól mondja *Kosztolányi* – „küzdve tört a jobbra”.

Végül persze elveszítjük majd a múlt idő ellen vívott örök háborút – de talán itt és most mégis sikerül megnyernünk egy fontos csatát.

BOJÁR IVÁN ANDRÁS

Mihály jelen van

Szinte blaszfémikus érzés nekrológot írni Ráday Mihályról. Annyira jelen van! Nem is szinte, de a koponyámban hallom jellegzetes szentori baritonját, látom a gesztusait, ahogy az utcán összefutva vagy egy hivatalos találkozáskor némi kérélnelhetetlen felháborodással valamely aktuális városrombolás ellen emeli föl szavát. Most is jól, a körötte állóknál alaposabban informált, véleményének súlya van.

Ráday Mihály tehát jelen van. Mindaz, amit megkezdett, elindított, jelen van akkor is, ha látható: a hazai műemlékvédelem soha ilyen szánalmas, kiszolgáltatott helyzetben nem volt. Elvei sárba vetve, sok-sok éves tapasztalatai, kicsiszolt módszertanai félig-meddig elfeledve, voluntarista döntésekkel átlépve, keresztül-húzva. Szakmai méltósága gyermeketlen gügye, fennhéjázó szempontokkal megsemmisítve.

A napokban végignézttem azt az 1979-es, talán délutáni tévébeszélgetést, amelyben *Rapcsányi László* riporter faggat egy fiatal operatőr kollégát. Kíváncsivá tette az akkor már sikeres filmkészítői, televíziós operatőri pályán futó Ráday Mihály különös látószögben született pár perces videóesszéje, amely Budapest karakteres értékeinek pusztulására irányította a nézők figyelmét. Ez az adás volt a később 2010-ig futó adásfolyam, az „Unokáink sem fogják látni” nyitánya: ennek váratlan sikerére kapott Mihály lehetőséget, hogy új, saját műsorral rukkoljon elő.

A mai televíziózás nem ismeri azt a sikert, ami az akkor induló műsorfolyamat övezte. Alkalmanként másfél-kétmillió vagy akár annál is több néző követte, tartalmilag pedig nemhogy távol állt a ma kötelező altesti viccelődések, a hirdetési bevétel reményében mind lejjebb srófolt alpári műsorok színvonaltalanságától, de nem túlzás azt mondani, egy országot, egy nemzetet tanított meg szeretni önmön gazdagságát. Kultúrát adott, szempontokat, neveket, stílusfogalmakat vezetett be a köz tudatába.

Engem és baráti körömet egész biztosan tanított. Kezdő gimnazistákként minden adása kötelező önkéntes programunk volt, amit aztán másnap alaposan megvittattunk. És biztos vagyok benne nem csak bennünket, de emberek tíz- és százazreit vette rá, hogy a depresszió éveiben az utcát járva ne csupán cipőnk orrát nézzük, de szegjük föl fejünket és vegyük észre, hogy Budapest homlokzatainak, utcáinak látványa mennyi-mennyi érdekességet hordoz, látványuk mennyi örömet okoz.

Ma már nehezen rekonstruálható az a kincstári közöny, IKV-terror, de a civil lakosságra is kiterjedő érzéketlen értetlenség, ami a II. világháború különösen

kegyetlen pusztításai után töredékesen megmaradt épített örökségünk kézműves értékeit övezte. Ahhoz, hogy újra szépek, igaznak, értékesnek tudjuk tekinteni azóta százévesnél öregebbé váló épületeinket, az országnak szüksége volt egy Szemre. Egy tanító látásmódra, amely megmutatta számunkra, hogy mi fontos, mi nem az. Mi köthető beazonosított iparoshoz, tervezőhöz, építőművészhez, és mi az, ami bár megragadó, mesterét ma már hiába próbálnánk nevesíteni.

Mihály két dolgot egészen biztosan forradalmi újítással vezetett be. A historizáló építészet megbecsülését, amivel kapcsolatban akkor még a művészettörténész szakma is ellentmondásosan viselkedett, valamint egy olyan nem egzakt, mégis elkerülhetetlen kategória jogát, amit műemlékesek, művészettörténészek tanulmányaiban hiába keresnénk. És ez a „hangulatos” kifejezés.

Egy kor érzésvilágát, felidézhető atmoszféráit fennmaradó miliók őrzik leginkább. Többnyire épített egységek, amelyeknek párhuzamosan, egymásra reflektáló szempontok szerint keletkezett részletei összeadódnak, és szavak nélkül mesélnek egy mára elsüllyedt kor nemzedékeinek látásmódjáról. Beállítódásairól, igényességéről vagy éppen akkor, a het-

venes évek végén, kínos-fájdalmas érzéketlenségéről.

Ennek a benyomásnak, a „hangulatos” kategóriának a polgárjogát alapozta meg Mihály, ami abban a pillanatban már egy kicsit másról is szólt, mint elmállott, vagy gránátszilánkok miatt megsérült vaktáblák fizikai helyreállításáról. Ebben a szóban már benne volt valami olyan életvág, ami túlmutatott a kádári rendszeren. Nem fennkölt politikai fogalom volt, de jogaiba visszahelyezve szólt arról, hogy élni, szépen, értelemmel élni, mívesen formált, szép környezetben élni tán jobb, mint igények nélkül, a körülményeknek alávetetten.

A frissen induló adással Mihály – semmi kétségünk nem lehetett akkor, – Don Quijote-i reménytelenségű szemelvényharcba fogott. Nem nélkülözötte a hősiességet, de aligha gondolhatta bárki, hogy bő negyven évvel később az immár lezáruló életművet mint páratlanul sikeres, eredményes pályát fogjuk méltatni. Sem őbenne egy szál magában, sem ma gunkban, az akkori magyar társadalomban nem bízhattunk.

Akkor is jogosan értékeljük ezt a különleges életművet, ha Ráday Mihálynak élete utolsó évtizedében sajnos volt oka csalódottságot megélnie. Három évtize-

de meghatározóan fontos műsorát nevenincs percemberek megszüntették, s ha nem is személyükben, de minőségükben ugyanők rontottak rá a nemzetünk kincseit óvó műemlékvédelemre is. Felújítás címén műmúltat kreáló abszurd Disneyland építészet lett a kurzus, védendő művek helyett álműemlékek operett-díszleteit forszírozzák. Nagyon távol van már mindez attól, amiért a fiatal operatőr felemelte a szavát. Új kor, új és másféle harcmodort kívánó küzdelmek ébredtek. A széles nyilvánosság számára talán utolsó kiállása – s milyen megtisztelő: ebben megint egy oldalon állhattunk – Mihály határozott véleménynyilvánítása volt a Wichmann kocsmá épülete, a hajdan ott működött kártyakészítő műhely megóvása mellett. A Kazinczy utcai ház önmagában nem hordoz kiemelkedő értéket, ám léptéke – érvelt fontossága mellett Mihály – még őrzí a 19. század vége, 20. század eleje Budapestjének jellegzetes, mára szinte eltűnt épülettípusát, urbanisztikai karakterét. Kultúrtörténeti vonatkozása, de akár a legendás kocsmá legendás tulajdonosának kultusza miatt is megérdemli, hogy ne essen egy korszerű fejlesztésnek stilizált üzleti vállalkozás áldozatává.

S van itt még egy motívum, amit az imént nem soroltam fel, s amelynek központi jelentősége volt Mihály kutatásaiban. Az emberek. Bár azt mondhatnánk, ő a holt vagy félholt épületek, tárgyak feltámasztásának mestere volt, történeteiből soha nem hiányoztak a hősök, hőscsökkék, évtizedek óta elfeledett, de általa felkutatott szereplők. Iparosok, háztulajdonosok, kávéházasok, katonák és írók, Budapest falaiiba költözött múltjának egykor aktív résztvevői.

Annak, amit Mihály örököül hagyott, nyomait természetesen megtaláljuk számos, saját fotóival illusztrált kötetében. Erősen bízom benne, hogy adásairól megőrzött saját archívumot, s így az nem került a Magyar Televízió páratlanul értékes örökségével együtt bizonytalan helyzetbe. Legjelentősebb hatását azonban abban látom, hogy mostanra kikerülhetetlen és fontos, hasznos gondolati paneleket ültetett el tömegek fejében. Beültette, s azok kitörölhetetlenül ottmaradtak.

Igazi szellemi vezető volt. Hozzá kötöm annak az attitűdnek az elmélyülését, amit korábban némileg korholólag állapítottam meg, hogy nálunk él a világ legkonzervatívabb progresszív értelmisége. Mihály konzervativizmusa azonban valóban előremutató volt, ha nem az építészeti modernitás vagy a radikális városformáló koncepciók pártolása terén, de abban, ahogy a kompromittálódott kádári modernizáció a történelmi és történeti értékeinkkel bánt. Biztos pozíciót foglalt el a közéletben, olyan határjelölő pontot, amely minden más szempont megmértésének alapját képezte. S Mihály tudta ezt, miként azt is, hogy kell valaki, aki ezt a konzervatív értékrendszert konzekvensen fenntartja.

Egyik legfontosabb öröksége személyesen a számomra, ahogy felfestette az intakt, érintetlen 19. század végi építészeti egység kiemelkedő értékét. Budapestet a reneszánsz Firenzéhez hasonlította, s valóban, most hogy házaink bő száz-százhusz-százötven évesekké váltak, a rajtuk megülő történelmi hímpor egyre inkább mutatja az idővel nemesedés, klasszicizálódás folyamatát. Azt, hogy egyszer tényleg Budapest lesz a 19. század Firenzéje, nagyszabású, ritka urbanisztikai kompozíció.

Sok esetben Mihály építészettel, városépítészettel, műemlékmegőrzéssel kapcsolatos hatását, eredményeit értékeljük, holott páratlanul eruptív teremtő ereje mintegy mellékesen létrehozott egy olyan operatóri életművet is, amivel más önmagában boldog, büszke lehetne. Bőven a mesefilm célcsoport korosztályá-

hoz tartoztam még, amikor végigfényképezte a Keménykalap és krumpliorr részeit. Emlékeim szerint a magyar tévé üzletileg is egyik legsikeresebb vállalkozása volt a Világ metrói című sorozat, amelyet az akkor még létező állami vállalat sokfelé tudott értékesíteni.

És van még egy nagyon fontos, önmagán túlmutató jelentőségű hatása, pályája Mihálynak. Ez a civil mozgalmári szerepkör, amelyben a pangó kádárizmus éveiben mutatott elképesztő innovativitást. Kifogástalan és megkérdőjelezhetetlen demokrata volt egy diktatúrában, s ugyanez maradt a demokrácia, majd az ilyen-olyan jelzőkkel értelmezhető furcsa jelenkorban is. Tagadhatatlan, hogy példaadása a teljes értékűnek vehető demokrácia rövid két évtizedében szintén jelentős hatást gyakorolt. Rám is, nem leplezhetem. Civilnek lenni, az ő működésében végképp, annyit tesz, hogy aktív vagy, cselekvő, alkotó, minden szereplőt komolyan és tekintetbe veszel. Megegyezésre törekszel. Még aki első lépésben az ügyeddel szemben ellenérdekűnek, közömbösnek hat, őt is lassanként

bevonod, nyakára jársz, apránként hozzászoktatod, idővel hozzápuhítod a témához. Majd megegyezel vele. Tudnod kell szóba állni a tőled távoli ízlésű, világlátású szereplőkkel, ha legalább egy kérdésben azonosan tudtok ítélni. A mainál szelídebb, de máris székértáborokra szakadó közéletben ezért volt példaértékű Mihálynak és *Katona Tamás* történésznek, az I. kerület egykori polgármesterének együttműködése a kilencvenes években, nemcsak a '48 örökségét feldolgozó tv-adásaikban, de *Kovács J.* honvéd kultuszának ápolásában is.

Nem szeretném lexikonszócikk módjára itt felsorolni, mennyi eredményt ért el Mihály a Lánchídtól az Andrássy úti kandeláberek át a Gresham-palota új-jászületéséig, csupán egyetlen estére szeretnék visszaemlékezni, amit afféle történelmi igazságtevő pillanatnak éltem

meg: s ez a Centrál kávéház újrainyitásának éjszakája volt. Mihálynak akörül is fontos katalizáló, kreatív szerep jutott. Azon az éjjelen, amikor Ráday Mihály is felszólalt, úgy éreztem, Magyarország tényleg hazaért, megérkezett az európai demokráciába, frissen tehetősé váló üzleti szereplői pedig azt cselekszik, ami a leghelyesebb: jó tanácsadókra (az esetben Mihályra) hallgatva magasba emelik közös hazánkat.

Nem így történt. Most azonban Ráday Mihály kiemelkedően aktív évtizedeiből mégis az előrevivő elemeket hangsúlyozom. Hisz személyében arra nyújtott példát, hogy nincs rezsim, hatalmi érdekkör, amellyel ne lehetne, ne kellene eltökélt céljainkért küzdeni, s ne lehetne jelentős eredményeket elérni.

Ez a mérgelődő, dörmögő, olykor haragos, komoly férfi, végiggondolva életének főbb motívumait, a legjobb értelemben vett gyermeki hittel, lelkesedéssel és elszántsággal képviselte a meggyőződése szerinti legjobb ügyeket. Ezt a képességét érdemes ellesni, elsajátítani, fejleszteni magunkban, hogy valaha megközelítőleg méltóvá legyünk hozzá.

Ahhoz, hogy e törekvésnek legyen egyszer formális intézménye is a jövőben, ha szabad ilyet, a magam részéről kezdeményezném, hogy hozzunk létre egy Ráday Mihály-díjat, amely az ő szellemében aktív városvédők kiemelkedő életműveire irányítaná a lámpást. Főváros? Kormány? Civil szervezetek külön vagy összefogva? Sokan, kiváló városvédők, lokálpatrióták, művelődés- és helytörténészek, hagyományőrzők működnek ma is, akár a Nagy Budapest Törzsasztal társaságában, akár a Városvédő Egyesület környékén, de talán vidéki településeken, határon túl is, akik kiemelkedő életművel lehetnének érdemesültek egy efféle, Mihályhoz mért rangú városvédő díjra.

Köszönjük hát, Kedves Mihály, hogy itt voltál nekünk magyaroknak, budapestieknek, itt voltál mint sikeres küzdő, mint a műveltség, a tudás, a folyamatos tanulás példája. Mint öntudatos hazafi és széles látókörű, alkotó értelmiségi. Emlékedet megőrizzük. Isten véled. Nyugodj békében.

ERŐ ZOLTÁN

Cseppben a tenger

Mihály előreszalad

A Magyar Urbanisztikai Társaság 2021 augusztus elején tartott megemlékezésén levetítettük az Unokáink sem fogják látni néhány epizódját. A Terefere című műsoron belül 1980-ban megjelent első epizód 9 perc, a beszélgetéssel együtt 12 perc volt. Mégis, ebben a 12 percben, mint cseppben a tenger, egy majdani életmű tükröződött. Nem csak az operatőrre, hanem egy közéleti, újtító emberre.

A megemlékezésen sorra vettük, hogy mi mindenben járt előttünk Mihály úgy, hogy ott és akkor még csak fel sem fogtuk, milyen utakat vág a bozótban pionírként.

Az Unokáink sem fogják látni egy ország szemét nyitotta fel olyan értékekre, amelyek mellett nem csak a nagyközönség, hanem a professzionális műemlékvédelem is közömbösen ment el. Olyasmit mutatott be értéként, amiről azt gondoltuk sokan, hogy már meghaladtuk, túléltük. Az építészettörténet az eklektikus házak tagozatairól azt tartotta, hogy silány gipszarchitektúra, a műemlékjegyzékben elvéve lehetett találni historikus vagy szecessziós épületeket – újabbról nem is beszélve. A műsor azonban nem csak azt mutatta meg, hogy ezek léteznek,

hanem azt is, hogy hogy bánunk velük. Ebből a műsorból nőtt ki a saját jogán elismert sorozat és a kisebb-nagyobb mentőakciókért kapható Podmaniczky-díj.

Én magam Mihállal az építészhallgatók 1981-es nemzetközi ARHICON konferenciája kapcsán találkoztam, amikor a műsor vetítésére kértük fel. Nem tudni, hogy a csehszlovák, kelet- és nyugatnémet hallgatók körében hogyan hajtott ki az elvetett mag, mindenesetre a Műszaki Egyetem előtt álló gázlámpás kandélabereket egy szombati napon egy csapattal rendbe hoztuk, Mihály segítségével a Gázműveket is rá lehetett beszélni, hogy újra helyezze üzembe az égőket. A lámpák azóta is világítanak – mi pedig Podmaniczky-díjat kaptunk. Nem teljesen zárható ki, hogy valamelyikünk életútját – akár az enyémet is – meghatározta ez az epizód. Mindez egybeesett az építészeti posztmodernizmus itthoni megjelenésével, így egyfajta szemléletváltásban is szerepet kaphatott.

Volt azonban már a legelső műsor végén egy felhívás is: megkérte a nézőket, hogy aki pusztuló emléket ismer, írjon levelet a Magyar Televíziónak. A televíziónak ekkor gyökeresen más szerepe volt a közéletben, mint ma. Két adó volt csak, Mihály egy-egy műsora 1,5-2 milliós nézettséget ért el, maga az intézmény hiteles tekintéllyel bírt. Egy ilyen felhívás alapján ömleni kezdtek a nézők levelei, és hosszú éveken át nem maradtak el. Mindez nem csak az „interaktív televíziózás” egy formája volt, hanem alapjává vált a városvédő (átmeneti szóhasználat: városzépítő) egyesületek munkájának, amelyek országsszerte létrejöttek és

később szövetségbe is szerveződtek. Ki gondolta volna, hogy az 1980-as évek elejétől országos hatókörű, demokratikus alapszabályok szerint működő, önkéntes munkára alapított civil szervezetek hálózatát lehet útnak indítani? Mihály megint elől járt: nem csak műsorával, hanem személyében is a mozgalom motorja volt.

A professzionális műemlékvédelem látta és értékelte a népmozgalmat, de nagyrészt úgy tűnt számára, hogy az utak nem keresztezik egymást, hiszen a műemlékvédelem komoly értékekkel foglalkozik, Mihály pedig látszólag válogatás nélkül mindenféle aprósággal. A műemlékvédelem gyakorlatában csak 10-15 évvel később fogalmazódott meg, hogy tovább kell lépni, hogy nyitni szükséges. Ezt a felismerést Magyarországon *A műemlékvédelem táguló körei* címmel 2000-ben megvalósult kiállításhoz köthetjük, amely – a korban újabb szemlélettel – a kimagaslók mellett a profánabb emlékekre irányította a szakma figyelmét. Mihály és a műsor ekkor már természetesen tekintette sok egyéb között az ország nagyipari és mezőgazdasági emlékeinek bemutatását, az infrastruktúra elemei, a vasutak vagy az öreg villamosok méltatását. Hogy az értékek tárházába olyasmit is beemelt, amit a szakemberek nem láttak arra érdemesnek, ezt akár a magam példájával is igazolhatom: amikor Mihály a városligeti körhinta helyreállítását és védelmét szervezte, én bizonyára közömbös voltam. Ő azonban forrást szerzett, a brit nagykövet figyelmébe ajánlotta, megmozgatta, amit kellett – és ma én is örülök, hogy megmaradt ez az egyedülálló darab, hiszen ennyivel is gazdagabbak vagyunk. Az egész folyamat mintha minden eredményével illusztrálni kívánná az Európa Tanács tézisét, hogy a társadalom tagjai számára az épített örökség biztosítja a legkézzelfoghatóbb, mindennapi kapcsolatot a történelemmel.

A Városvédők közösségi munkával megszülető kiadványai is a spektrum tágítását jelentették: a professzionális forrásgyűjtés mellett az önkéntes munkával megvalósuló tudásgyűjtés, a „crowdsourcing”, ami már akkor igénybe vette az „oral history” módszereit, amikor

ezek a szavak talán még nem is léteztek. És persze nem létezett az internet sem. A mai napig sokunk könyvespolcán ott vannak ezek a könyvek, hiánypótló műként, a maguk helyén. Mihály segítségével később megérkeztek a könyvespolcra a városrehabilitációval kapcsolatos anyagok, az elérhető mesteremberek telefonszámai, a kandeláberek katalógusai is.

A rendszerváltás pillanatában a jogalkotásba is belevetette magát. Fővárosi képviselőként engem is bevont a helyi értékvédelmi rendszert, a rendeletet és a támogatást kidolgozó munkacsoportba – ma főépítészként is erre a működőképes szisztémára tudok támaszkodni. Nem választható el a Városvédő mozgalomtól az, hogy nem csak Budapesten, hanem országszerte mindenhol megszülettek a helyi védelem eszközei. Mindez mára többé-kevésbé beépült a településtervezés

napi gyakorlatába, az épített örökség általános védelmébe, az urbanisztikai gondolkodásba. A folyamatnak Mihály és a városvédők ismét csak előfutárai tudtak lenni.

Biztosan elmondhatjuk, hogy az 1980-as évektől kezdve a pusztuló értékek felmutatásával, a helytörténeti munka élénkítésével egy privát haza képét adta sokak kezébe. Ez a haza plurális, soknemzetiségű, sokszereplős – és mindenekelőtt személyes. Éppúgy benne van a 19. századi nagypolgár, mint a mesterember, a város és a falu, a magas kultúra és a második kultúra, a monarchia összes nemzetisége – ha letettek valamit az ország asztalára. A sokszínűség felmutatása egyfajta méltóságot ad mindenkinek. Olyan méltóságot, amit nem szabad elvenni.

Megdöbbenő, hogy mi minden volt benne abban az első pár perces adásban.

A VÁROSSZÉPÍTŐK EÁLJÁN

NYITÓ PÁR ...

P. A.

NAGY GERGELY

Új Krúdyra várva

Podmaniczky Frigyes elévülhetetlen érdemeket szerzett abban, hogy

Budapest nem csak nagyvárossá, hanem egy évszázad múlva az egész világon becsült egyedülálló építészeti csodává is válhatott. Hogy ez a csoda értékén megmaradhatott, és még ma is élvezhetjük, azt nagyrészt Ráday Mihálynak köszönhetjük. Podmaniczky Frigyes Budapest születésénél jeleskedett, értékeinek megbecsülésére Ráday Mihály nevelt bennünket. Mindkettőjük minden pillanatát felvállalt, pontosabban felismert feladatuk határozta meg, küldetésük irányította életüket.

Podmaniczky halála után 19 évvel ihlette meg a regényes életút *Krúdy Gyulát*, akinek írásai 1926–34 között jelentek meg különféle újságokban. Jóval később Budapest völegénye címmel a teljes sorozatot közreadták.

Ráday Mihály különös személyisége és Budapest iránti elkötelezett szerete, egy egész város sorsát meghatározó munkássága révén Podmaniczkyhez hasonló tanulságos példaregény lehet a még későbbi utókor számára. Operatorként, művészettörténészként teljes, új szemléletű világot alkotott – majd érzékeny meglátásaiból fakadó indulatai városvédővé tették.

Sokoldalú tehetsége, képzettsége áldotta meg azzal a teljesen egyéni látásmóddal, aminek segítségével akkor ismerte fel a részlet nagyszerűségét, értékét, kulturális üzenetét, amikor a bármilyen mennyiség jelentette az eredményt és az érték felismerése és megőrzése, a hagyomány tisztelete a megújulás gátját jelentette. (Ez a szemlélet egyáltalán nem veszett ki napjaink életéből sem). Történt ez abban a korban, amikor a Budapestet meghatározó építészeti világnak egyáltalán nem volt értéke. Egyrészt mindenkor tagadja, megtagadja a közvetlen megelőző korát, a megújulásának gondolt út leginkább csak tagadással, elfordulással járható. Abban a korban a politika is azonosította a megelőző kor építészeti világát egy polgári világgal, amit végképp így kezezték eltörölni.

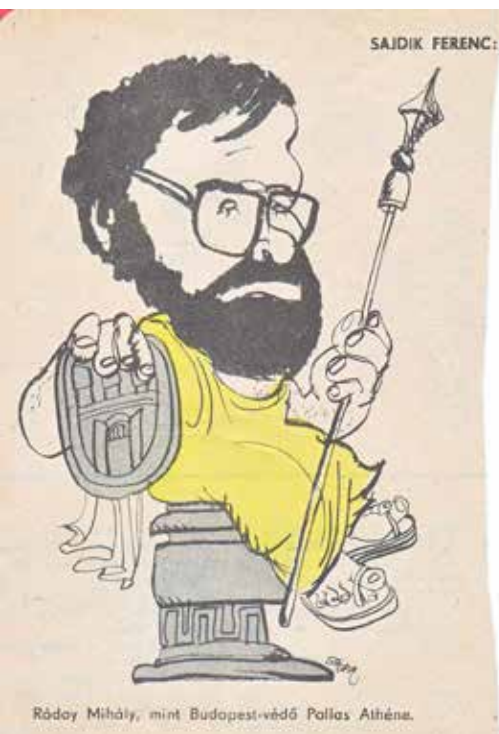
Budapestnek, majd más történeti településeknek is egyre több értékét vette védelembe Ráday Mihály, és emelt szót az értelmetlen és érthetetlen – sokszor öncélú – pusztítás ellen. Kezdetben egyedül volt, mint Pallasz Athéné. Olyan részletekre hívta fel a figyelmet, értékévé emelt

apróságokat, amelyek az elmúlt korszakok szemléletváltásának következtében felesleges teherré váltak. A 70-es években már meglátta a régvolt ember alkotásában a művészetet, akkor, amikor a korszak sem jelentett még igazán értéket sokak szemében. Egy akkor már eltűntnek vélt és eltüntetni kívánt polgári világ művészeti értékeire figyelt fel, amikor az a hivatalosságok szemében még tiszteletet sem érdemelt, amikor az értelmetlen szabályozások is sok indokolhatatlan pusztítást eredményeztek.

A múltból fennmaradt, sokaknak semmiségnek tűnő vagy nem is látszó dolgokért szólt – azokért, amelyekben ott volt a múlt emberének munkája, lelke, tehetsége, kultúrája. Tudta, hogy eleink üzenete a mives részletben él, az szól lelkünkhez, az szól utódainkhoz – akkor, ha megőrizzük őket, és ha meg is akarjuk őrizni őket. Sajátos meggyőző erővel, különös képi világával sokaknak adott pajzsot és lándzsát, ezeket állított maga mellé. Tudta, hogy a kultúránk csak akkor a mi kultúránk, ha azt képesek vagyunk megőrizni, értékelni.

Lényéből fakadt, hogy a józan gondolat, a természetesség vezérelte. Nem értette, hogy miért kell minden áron valamit elbontani, átépíteni, ha azt meg is lehet tartani? Miért kell valamit minden áron feltalálni, ha azt már korábban feltalálták, csak már nem divat rá emlékezni? Miért kell egy épület, egy település művészeti értékeit, a hely identitását megsemmisíteni?

Amikor először szóltak műsorai, ki gondolta, hogy egy bazaltkocka települési érték, vagy ki gondolta, hogy az éles élű új betonszegélynél lényegesen nagyobb érték a töredezett sarkú, sok száz évet megélt, lekoptatott gránitszegély.

Ráday Mihály, mint Budapest-védő Pallasz Athéné.

Tudta, hogy a függőfolyosó pótolhatatlan cementlapja és a korlát a lifttel együtt a lakóhelyünk része, hogy az útszegély, a postaláda, a telefonfülke a velünk együtt élő környezetünk, hogy az épületek díszei, a látvány, a tetőcserepek nem csak az épülethez, hanem a településhez és a tájhoz is tartoznak.

Az érték anyagi és szellemi enyészete ellen egyaránt fellépett. Képes volt az egyes történetekben meglátni a tendenciát és az ebben rejlő veszélyt vagy akár a lehetőséget. A természetesség, a józan ész vezette. Korát lényegesen megelőzve állt meg váratlan helyeken egy pillanatra, és tett fel akkor meghökkentő, ma már szerencsére többször természetesnek látszó kérdéseket. Eredményességét stílusának, tisztán, egyszerűen megfogalmazott gondolatainak is köszönhetjük.

Fővárosi képviselőként a védett épületek helyreállításának támogatását kezdeményezte, az így létrehozott fővárosi alappal értékes épületek sokaságát menthették meg. Az országos Város és Faluvédő mozgalom, a Városvédő Egyesületek kiadványai, fotógyűjteményei a műem-

lékvédelem történeti forrásdokumentumaivá váltak. A gyermekpályázatokkal, gyermektáborokkal a legfiatalabbakat nyerte meg a környezeti értékek felismerésének és megőrzésének. Bánsági, partiumi, kolozsvári társszervezetek is ugyanolyan tisztelettel fogadták, mint a hazaiak. Egész Kárpát-medencében becsülték, tisztelték.

Bárhol járt, mindenhol értékeinket kereste, kutatta, védte. Életét környezetünk megmentésének, a régi tudás megőrzésének szentelte, mert féltette múltunkat – tudta, hogy értékeink megőrzése, fennmaradása nélkül nincs jövőnk. Az emberi butaság ellen és főleg unokáinkért küzdött – napi kultúránkat, eltűnő kulturális értékeinket féltve.

Közvetlenül vagy közvetve mindenki ismerte, mindenki elismerte. Filmesként a művészvilágban volt otthon, parlamenti és fővárosi képviselőként is széles kapcsolatai voltak, városvédőként minden építész ismerte. Nem sokan vannak a világon, akik egy ilyen fantasztikus, terebélyes kapcsolatrendszerrel nem saját boldogulásukra, hanem

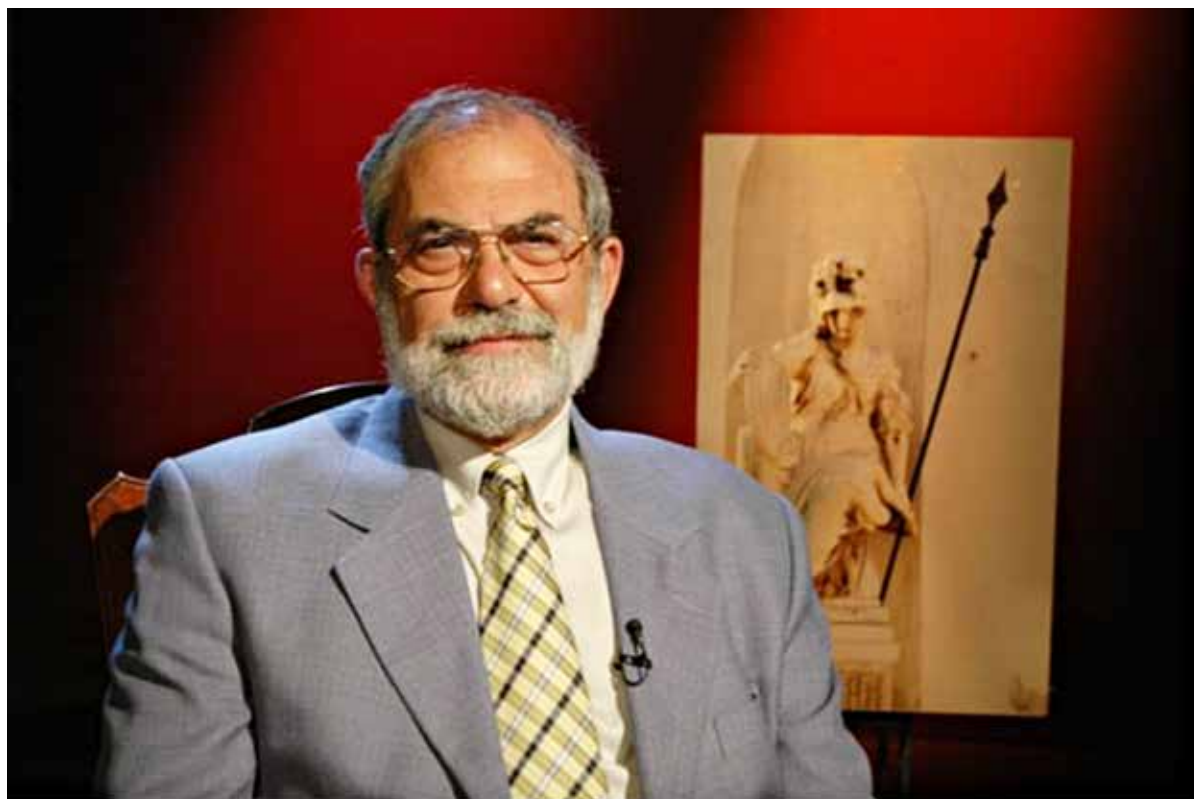
a képviselt ügy támogatására, mozgósításra használnak.

Nem csoda, hogy ő maga is intézménnyé vált, alig van ember a világon, akinek a neve ennyire összeforr egy intézménnyel, egy mozgalommal. Értéktisztelő követőit azonos értékrend felé terelte, és a sok-sok apró, elszigetelt szervezet együttműködő országos hálózattá terebélyesedett. Lehet, hogy maga sem gondolta, de összehozta a közös ügyért az embereket, akik észrevétlenül közösséggé szerveződtek.

Az Unokáink sem fogják látni tv-műsorában bemutatott helyszínek közbeszéd tárgyává lettek. Értékeink sokasága menekült meg segítségével. Több bontásra ítélt értékes épület mellett megmentette a hányódó Róth Miksa Gyűjteményt, helyreállította műhelyházát. A Tatai úti vasúttörténeti parkot, több régi hajónk megmentését is neki köszönhetjük. A körhinta épületét a Városligetben, a zugligeti lóvasút végállomását sem láthatnánk közbenjárása nélkül. Kézdivásárhelyen a személyes ismerősévé lett *Etelka* néni páratlan nap-

fényműtermét mentette meg. A régi címerek visszahelyezése, a régi budapesti utcanevek várostörténeti jelentőségűvé vált programja volt. Szívügyének tekintette a hidak helyreállítását, hiszen azok a város legfőbb szimbólumai. Az Andrassy úti kandeláberek, telefonfülkék, buszmegálló-táblák, a Duna-parti rácsok mind városképpalkotó elemként is fontosak voltak a számára. Természetétől teljesen idegen volt a profitorientált álságvilág, erkölcsi felfogásával összeegyeztethetetlen volt, hogy a Lánchíd Coca-Cola reklámmartalékká váljék – nem is lett! Tudta, hogy Budapest milyen értékeit veszélyeztetik a magasházak, a tetők átépítése! Láta Budapest városában a világcsodát. Az igazi értékeket látta és szerette, és nem a mindent felfaló profitorientált vagy a kivagyiságot hirdető globális közepszer MOL tornyait.

Írásait, előadásait kötetekbe rendezte. A Városvédőbeszédék, a Házak nyilvános titkai ugyanúgy szólnak az épületekről, mint építőikről, lakóikról – a régiekről és a maiakról egyaránt. Ugyanilyen elkötelezettséggel kutatta és tette közkinccsé 48-49-es emlékhelyeinket. Írásai kultúr-történeti forrásmunkák.

A múlt értékeinek a feltárásával, bemutatásával igazán nem is a települést védte, hanem az ott élő embert szólította kötelességére, kulturális gyökereinek, értékeinek védelmére. A ma emberéhez szólt, a már csak alkotásában ismert elődeink által létrehozott csodákra hívta fel a figyelmet. Történeti jelentőségű eredményei szuggesztív, megingathatatlan személyiségének köszönhetőek, ami különös többletet jelentett fellépésekor. Akármiről is beszélt, mindig a hajdan volt alkotó emberről szólt, az ő üzenetüket tudta a mai embernek közvetíteni. Minden műsora hidat épített egy múltbéli emlék alkotói és a mai emberi közösség között. Évszázadok kultúráját kötötte össze a mai élő közösségekkel.

Mindig mindent tudott, hogy melyik épületünkkel mi történik, hogy mi készül érte vagy ellene. Mihály gyermeki nyitottságát megőrizve minden iránt érdeklődött, figyelt, közvetlen természetével azonnal mindenkivel közvetlen kapcsolatba került.

Segítségért is hozzá lehetett fordulni. Ráday meg intézkedett, lobbizott, levelet írt, telefonált egy ügyért, majd egy másikért, sok százért. Sokakban elültette szemléletét. Tanított, nevelt, láttatott,

féltett és intézett, elintézt – a lehetőségeket felismerve értékmentő programokat szervezett.

De honnan lesz ezután az ember, aki lát, aki meglát és megláttat, aki kijár, aki levelez, aki a legjobb pillanatban felháborodik és meg is őrzi haragját, ha az ügy, vagyis magyar értékeink tárgyi és szellemi védelme ezt így kívánja? Munkásságának eredménye ott marad értékeinkben és bennünk, ha tovább tudjuk vinni elkötelezettségét, céltudatosságát emlékeinkért, vagyis jövőnk kultúrájáért.

Ha Podmaniczky Krúdy Budapest vőlegényének nevezte, a jövő Krúdyja Ráday Mihályt nyugodtan tekintheti Budapest nevelőapjának. Nevelőapjának, akinek emlékszünk szavaira, akinek kérdéseinkre adott válasza évtizedek múlva is fülünkbe cseng, és tudjuk, hogy mikor és mire emeli fel hangját. Addig lesz Budapest Budapest, amíg halljuk szavait, amíg látjuk, amit Ráday Mihály megláttatott velünk, amíg vállaljuk a kiállást értékeink, kultúránk védelméért. Várjuk az új Krúdyt, hogy mindez úgy legyen a miénk, hogy később se felejtessük, amit „a Ráday”, „a Mihály”, „a Misi” elkezdett, hogy az utánunk jövők is folytathassák, hogy a jövőben is lehessen saját arcunk.

SZÉPHEGYI LÁSZLÓ

A Hungaria Nostra örökös tiszteletbeli elnökének emlékére

Évek óta emlegette, le kellene mondani, majd tiszteletbeli elnökként egy alkalmas új vezetőt támogatva szolgálni tovább a négy évtizede életre hívott mozgalmat. Mindig lebeszéltek erről. Együtt kerestünk, de nem találtunk a feladatra alkalmas, hozzá méltó vállalkozót... Azután ez év tavaszától drámai gyorsasággal alakultak az események: még láthatta az általa kiválasztott új iroda csaknem kész, felújított helyiségeit a Böszörményi út 13–15 sz. ház földszinti üzletsorán, de a végleges, hivatalos ingatlancsere okmányokat már – a kórházban – nem tudta aláírni...

Személyesen először valamikor az 1980-as évek elején találkoztunk az egyik országos városvédő találkozón. (Hódmezővásárhelyen 1976-ban hoztuk létre az ÉTE keretein belül működő városépítő bizottságunkat, abból született meg 1984-ben – központi akaratra – a már hivatalos civil szervezetként bejegyzett Hódmezővásárhelyi Városvédő és Szépítő Egyesület.) Természetesen a televízióból ismerve, már mindenki ismerősének, a városvédők vezetőjének, fiatal apostolának tekintette őt, ösztönzésére sorban alakultak meg a kis és nagy települések város- és faluvédő, sok helyen egyszerűen csak „szépítő” elnevezésű egyesületei. Ismert, hogy a három T jegyében akkor már a harmadik, a „támogatott” kategóriába soroltak bennünket. A Hazafias Népfront szárnyai alatt, általuk támogatva alakítottuk meg 1986. május 28-án a Város-Község Védő és Szépítő Egyesületek Szövetségét. Bár mindenki tudta, hogy *Ráday Mihály* az „alapító atya”, az

elnök a Népfront delegáltja, *S. Hegedűs László* lett, Mihály alelnöki címet kapott. Továbbra is ő maradt a mozgalom lelke, szellemi vezetője. Az elnök, mindannyiunk „Laci bácsija”, mintegy ügyvezetőként gondoskodott a szervezet törvényes működéséről, anyagi biztonságáról. Jóval a rendszerváltás után, 2001-ben vette át Mihály az elnöki posztot. (1991-től a szövetség Város- és Faluvédők Szövetsége (Hungaria Nostra) néven működik. Az Europa Nostra ebben az évben vette fel rendes tagjai sorába.)

Az 1981-ben Szombathelyen tartott első országos találkozót követő V. szarvasi konferencián vállaltuk el a következő, 1986-os megrendezését, amely egyúttal a tavasszal létrehozott Szövetség első országos tanácskozása címmel vonult be a mozgalom történetébe. Háromnapos, emlékezetes rendezvény volt, a város, a megye, a minisztériumok, a központi szakmai szervezetek vezetőivel, munkatársaival közel 100 egyesület mintegy 300 küldöttjével. Egyesületünk a várossal együtt a vendéglátó szerepét töltötte be. *Ráday Mihály* a második napi ünnepi fogadáson számára váratlan, különös felkérést kapott: a rendezvény helyszíne, a háborút követően Béke szállónak elnevezett műemlék épület eredeti nevének visszaadásához kérte fel a városi tanács

elnöke, hogy *Mendele Ferenc* OMF igazgatóval együtt vállalják el a keresztapa szerepet. Természetesen vállalták. Emlékezetes ünneplés követte a bejelentést.

2019-ig, a XXXVIII-ig megszakítás nélkül, évente rendezték meg a Szövetség egyesületei az országos találkozót. Egy kivétellel valamennyit Mihály vezette, ő volt a főszereplő, ő foglalta össze a szekciók ajánlásait, gondoskodott a Szövetség irodáján keresztül azok szétküldéséről a különböző állami szervezetek részére. Bár az Unokáink sem fogják látni című műsorát 30 évi rendszeres adást követően 2010-ben leállították, a találkozón a résztvevők közötti beszélgetések során állandó témaként szerepeltek a bemutatott példák, esettanulmányok. Több generáció nőtt fel a műsorokon, ma már unokáink is emlékeznek „*Rádayra*”, tudják, hogy ez a név egyet jelent épített örökségünk, múltunk megismerésének, megőrzésének, esetenként helyreállításának, ezúton szepítésének feladatával, kötelezettségével. Az ő neve élteti napjainkban is a negyven éve kiszélesedett mozgalmat. Remélhetően a járványt követően 2022-ben ismét rendezünk országos találkozót és szakmai konferenciát, ezúttal Kiskunhalas lesz a házigazda.

Ráday Mihály, az általa vezetett Szövetség nevéhez fűződik az 1992 óta éven-

ként megrendezett országos városvédő ifjúsági táborok megszervezése, a találkozókhoz hasonlóan más-más település, egyesület közreműködésével, az adott helyszíneken kapott helyreállítási, karbantartási, örökségvédő munkákkal. A táborokban résztvevők amellet, hogy délelőttönként dolgoznak, délutánonként az adott történeti, szűkebb és tágabb környezettel is megismerkednek, kirándulnak, előadásokat hallgatnak. Eddig minden tábor várva várt eseménye volt Elnök úr látogatása, a vele való beszélgetés. Mindenkit megragadott közvetlensége, építészettörténeti, művészettörténeti felkészültsége, kedves humora, közösségteremtő egyénisége.

Az országos táborokba nem lehet egyszerűen jelentkezni, feliratkozni. A Szövetség 1991 óta évenként pályázatot ír ki „Fiatalok az épített és természeti környezet védelméért” címmel, több kategóriában. A legjobb munkákat a Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeumában kiállításokon mutatjuk be, a díjazottak jogosultak részt venni a nyári táborokban. Természetesen a kiállítások ötlete, a megnyitók is Ráday Mihály nevéhez kötődnek. Sajnos ebben az évben már csak némán, tisztelettel emlékezhettünk személyére.

Mindenképp említést kell tenni leg-tiszteltebb példaképe, *Podmaniczky Frigyes* báró születésnapjának évenkénti megünnepléséről, a nagy előd nevével jelzett díjról, melyet Mihály kezdeményezésére a Szövetség alapított. A tagegyesületek javaslatait elbíráló Országos Választmány javaslatára évente 10–15 személy (szervezet) részére adományozott díjat általában az országos találkozón, az ünnepi fogadásokon személyesen adta át, mely esemény minden díjazott számára különleges jelentőséggel bír. Nagyon sokan az állami kitüntetésekkel azonos értékűnek tartják... Idén, június 18-án, – egy hónappal halála előtt – megrendülten hallgattuk a Podmaniczky-emléktábla előtt, koszorúzáskor elmondott szavait, láttuk, ahogy nagybetegen, minden erejét összeszedve feljön a könyvtár lépcsőin az eseményre, és átadja a 2020. és 2021. évi díjakat. Sohasem felejtí el ezeket a perceket senki, aki ott volt.

A napi elnöki teendők mellett természetesen igyekezett mindenhova elmenni, előadást tartani, részt venni, ahová meghívták. Esemény bőven akadt. Mindenütt számítottak rá, mindenütt kitüntetésnek vették megjelenését. Itthoni és határon túli örökségvédő szervezetknél egyaránt. Az elmúlt húsz évben volt szerencsém vele együtt részt venni a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság évenkénti Partiumi Honismereti Konferenciáin. Hihetetlen

szólnom kell Ráday Mihály tevékenységének műemlékvédelmi, örökségvédelmi jelentőségéről. Főleg tévés időszakában (30 év) valóságos társadalmi, közvetítő szerepet töltött be a Hivatal és a műemlékeket féltő polgárok, a felügyelők és a tulajdonosok, önkormányzatok között. Ha Rádaynak írtak, mindenképp a hivatalhoz került panaszuk. Még akkor is, ha nem került másorba ügyük. Munkatársával nem hagyták, hogy elsikkadjon bármely hozzájuk érkezett bejelentés, pa-

népszerűség övezte mindig, idén szeptemberben megrendülten emlékeztünk meg haláláról, személyéről. Bár az egész Partiumot bejártuk, kedvence *Ady* városa, Nagyvárad maradt. Valahány alkalommal Váradra kerültünk, az első alkalommal – *Péter I. Zoltán* helytörténész, író, mérnök barátjával – a Fekete Sas palotához vezetett utunk, aztán a többi belvárosi palotához, kávéházakhoz. Lelkesedett Nagyváradért, ezt a városról Péter I. Zoltánnal készített filmjük is hűen tükrözi. A városról írt cikkeiért, filmjeiért, a városi műemlékek megóvása, helyreállítása érdekében kifejtett tevékenységét elismerve 2018-ban a II. alkalommal megszervezett A Holnaposok irodalmi Fesztivál keretében a megyei RMDSZ ügyvezető elnöksége által alapított Rimánóczy-díjban részesült. A Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság Fényes Elek díjat adományozott életműve elismeréséül.

Az egykori műemlékesek (OMF, OMvH, KÖH) nevében mindenképp

nasz. A felügyelőknek sok esetben elég volt megemlíteni, hogy a tv-ből Ráday írt valamely ügyben, megelőzhető volt a hosszas hivatalos eljárás.

Persze országos ügyekben nem mindig vált be e módszer. De számos lakóépület, kúria, kastély, park, emléktábla megmenekülésében meghatározó volt Ráday Mihály közreműködése. Szólni kellene még a különböző szakmai konferenciákon való szerepléséről, kritikus, egyben építő hozzászólásairól, az örökségvédelemmel foglalkozó különböző szakterületeket képviselő kollégákkal való baráti kapcsolatokról, haláláig töretlen népszerűségéről.

A Város- és Faluvédők Szövetsége szeptember 28-i közgyűlésén Ráday Mihály részére az Örökös Tiszteletbeli Elnök címet adományozta. A tisztújító választást követően újjáalakult közgyűlés a Szövetség elnevezését Ráday Mihály Város- és Faluvédő Szövetségre változtatta.

Az általa kijelölt utat követve emlékét tisztelettel megőrizzük.

VARGA KÁLMÁN

Misi

Talán 1990-et írtunk... vagy '91-et. Akkoriban a gödöllői Városi Múzeum vezetője voltam, s persze Misi tévéműsorainak állandó nézője.

Egy napon csengett a telefon, és egy kellemetlen hang recscent a fülemben: Jó napot, Ráday Mihály vagyok! Személyesen még nem ismertük egymást, így aztán Misi a maga ellentmondást nem tűrő hangján szóhoz se hagyott jutni, és rögtön a lényegre térve kijelentette, hogy a múzeumban lévő *Holló Barnabás* domborművet vissza kell adni az Akadémiának, ahová eredetileg készült.

Igen, az MTA előcsarnokában 1914-ben állították fel az Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál című művet, amelyet aztán a Rákosi-korban kiemelték a helyéről, és egy raktárban porosodott. Gödöllőre úgy került, hogy elődöm, *Polónyi Péter* szó szerint kimentette az „elfekvőből” és az 1980-as évek közepétől a múzeum előterének falában az intézmény fényét emelte. Azt hiszem, Misit meglepte, amikor éles, utasításszerű mondanója után nyugodtan azt válaszoltam:

– Természetesen visszaadjuk, hiszen ott az igazi helye – legalábbis a szavaim utáni hosszú csönd azt sejtette, hogy valószínűleg komolyabb ellenállásra számított. A lényeg, hogy ez a fehérmárvány remekmű visszakerült az Akadémiára, mi pedig barátokká lettünk.

Bizonyos, hogy hasonlóan személyes

emléket nagyon sokan őriznek és nem volna nehéz összeállítani belőlük egy Ráday-legendáriumot, akár több kötetest is. És bizony, aki lajstromot akarna készíteni Misi konkrét örökségvédő eredményeiről, a bőség zavarával küszködné, sőt alighanem reménytelen vállalkozásba fogna. Ő ugyanis egyszemélyes intézmény volt és számtalan filiáléval hálózta be az országot – mi több, a Kárpát-medencét –, ereje-hatása pedig felért a hivatalos szakmai intézmények erejével-hatásával. Mikor a sors szeszélye folytán 2002-ben kineveztek a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökévé, tudtam, hogy a politikai libikókának kitett megszervezet benne és városvédő mozgalomban találhatja meg azt a szövetségest, amely egyszerre lehet igényes szakmai partner a mindennapokban és bajtárs a

politikai csatározásokban. Akkor is, ha a hivatali bürokrácia nehézsége és a kötelező óvatosság nemegyszer váltotta ki Misi kendőzetlenül kimondott kritikáját.

Még csak vázlatosan se kísérel meg számba venni a közös élményeket, vagy akár csak azokat a műemlékes sikereket, amelyeket nélküle és a városvédők nélkül nem tudtunk volna elérni. Ma is hálás vagyok a sorsnak, hogy megtisztelt

barátságával és partnerségével, azért pedig különösen, hogy közös dolgainkat az utóbbi esztendőök perifériára sodródása se törte meg: a Nemzeti Panteon Alapítvány kurátoraként a leszűkült mozgástérben is tettük a dolgunkat, mert ahogy *Hevesi Tamás* énekli: „Ezt egy életen át kell játszani!”. Mit is mondhatnék most, amikor nélküle szegényebb lett a világ? Hogy bármerre járok az országban, szin-

te mindenütt emlékeztet rá valami? Hogy talán nincs is olyan hitelesen felújított öreg épület vagy helyreállított tisztelgő emlékmű, amely ne őrizné a tekintetét? Annyit azért mégis: minden küszködésével együtt tartalmas élet volt Misié... örökösei pedig mi vagyunk, vagy inkább az utánunk jövők, akik számára már magától értetődő lesz mindaz az érték, melyért Misi oly sok küzdelmet vívott.

APPENDIX

Örökség hivatali elnökként sokat kellett időzőm a Parlamentben, részint lobbizni, részint kezelni az olykor veszélyes politikai elvárásokat. Emlékszem, várakozás közben egyszer elnézegettem a képviselők tablóképeit, köztük az első, 1990-es szabad választáson mandátumot nyertekét is. Csupa remek, pártbéli különbségeik ellenére tiszteletre méltó egyéniség, tele őszinte tettvággyal, arcukon – megkockáztatom – a rendszerváltás eufóriájával. Az öltöny ekkor még nem szigorú egyenruha és a hajviselet se volt egyen-fazonú, hiszen legtöbbször a maguk természetességével álltak a fényképész elé. Ott feszített Misi is, több mint reménnyel az arcán, hogy a dolgok végre helyükre tehetőek, és ehhez most már nincs is igazán nagy erőfeszítésre szükség. Mert alapvetően mindenki jót akar, és föl sem merülhetnek fals érdekek, legföljebb korlátok, ám azok mindig tágíthatók. Aztán úgy hozta az élet, hogy néhány éve újra a Parlamentben jártam, és a szemem megakadt az újabb képviselői tablókon. Tudom, nem kis túlzás ezt mondanom, de alig tudtam megkülönböztetni az arcokat. Kimódolt beállítások, nyakkendő egyenruhák és reklámokba illő tökéletes frizurák. Csupa gépiesen egyforma ember, alig néhány egyéniség. A kérdés csak az, milyen érdekek húzódnak meg a mai jellegtelen arcok mögött? Ugyanolyan önzetlen szándék és tenni akarás, mint harminc esztendeje? Vagy az idő már elkoptatta mindezt és a múlt hasznavehetetlen lim-lomjai közé dobta? Hát nem is tudom... szeretném azt hinni, hogy megtartott reményeinkkel nem váltunk idejétmúlt figurákká. Már csak azért sem, mert ha Misire gondolok és felidézem elnyűhetetlen optimizmusát, máris derűsebben látom a világot.

TÖRÖK ANDRÁS

A Fortepan- adományozó

Ötvenéves kora után egy hónappal ismertem meg Ráday Mihályt, aki akkorra mindent elért az életében. Olvastam arról, hogy az ötvenedik születésnapja alkalmából hatalmas partit adott a kertjében, minden barátját meghívta. A Budapest Week című hetilapban, egy tárcában megírtam, hogy Ráday Mihály, a neves filmoperatőrből lett városvédő ötvenéves lett. (Emlékszem úgy határoztam meg, hogy „heritage crusader” – kb. a műemlékvédelem keresztes vitéze.) Azt is beleírtam, hogy én nem voltam ott a születésnapon, mert sajnos nem vagyok a barátja. Ez a cikk valahogy a kezébe került, megkeresett, egy fél napon át magával hurcolt, elvitt egy különleges étel-nagykereskedésbe, utána magához is meghívott, azzal, hogy ő a soros a főzésben, marasztalt vacsorára is, bemutatott a családjának. Ez nagyon jellemző volt rá.

Ráday Mihály 17 évesen újságot olvas (1959, No. 159061).

Biztos, hogy egyszer utca lesz róla elnevezve. Nem emlékszem, hogy van-e Mihály utca, fellapoztam hát az általa szerkesztett Budapest teljes utcajegyzéke című könyvet. Bizony, 1911 óta létezik ilyen, az I., Sándor utca 9-től a Somlói út 49.-ig. Ezt könnyen át lehetne nevezni, ahogy a Sándor utcából egykor Bródy Sándor utca lett. Ám az Mihály érdemeihez képest túl kicsi, félreeső utca. Hozzá a Ráday utca illene, ahol a papája született, van is emléktábla a 14. számú házon. Akkor viszont Mihály forogna a sírjában. Azt védett utcanévnek tekintette.

Ráday Imre egy Németországban forgatott némafilm szerepében (1927, No. 158839).

Az újszülött Ráday Mihály és szülei (1942, No. 159058).

Minden életrajzában benne van, hogy előbb művészettörténetet, majd operatőrséget tanult. Országosan ismertté 1979-től, a tévéműsora révén vált. Ehhez aztán társadalmi mozgalmat szervezett. A rendszerváltáskor országgyűlési, egyben fővárosi képviselő lett. 1998 után egyre inkább visszahúzódott a politikától. 2002-ben részt vett a Nagy Budapest Törzsasztal megalapításában. A hónap első keddjén tartott összejöveteleken nagy kedvvel vett részt, rövid ideig

a Centrálban, majd hosszú ideig a Spinoza Házban. 2017-ben egy ilyen keddi alkalommal mondta nekem, hogy édesapja harmadik feleségének hagyatékából nagyobb fotóanyaghoz jutott, ezt a Fortepannak szánja.

Tamási Miklós otthonában kereste fel Mihályt, ahol hosszan beszélgettek a képekről. A Fortepanra végül is 196 kép került fel. Ezek három részre oszthatók. Egyrészt édesapja színészi pályájának átlomásai, másrészt az ő gyerek- és ifjú-

kora, harmadrészt operatőri tevékenysége, ezek nagyrészt a Keménykalap és krumpliorr című ifjúsági film forgatójáról valók.

Mihály édesapja *Ráday Imre* (1905–1983) a neves színész, rendező, rádiós műsorvezető volt. Ifjú korában annyira jól rajzolt, hogy egy ideig az Iparművészeti Főiskolára járt, csak utána iratkozott be *Rózsahegyi Kálmán* színiiskolájába. Mihály nyilvánvalóan tőle örökölte sokoldalúságát. *Ráday Imre* még némafilmsztárként kezdte pályáját (Németországban is forgatott hét filmet), bársonyos, mély hangja (amit fia szintén örökölt) a hangosfilm megjelenése idején érvényesült. Első felesége is színésznő volt. Másodszor 1941. július 30-án nősült, választotta *Ferda Erzsé-*

A húsz éves egyetemista Ráday Mihály szerepet olvas össze papájával (1962, No. 159060).

Ráday Mihály, mamája és öccse, Ráday András (1946, No. 158995).

A harmincegy éves Ráday Mihály a Keménykalap és krumpliorr című film operatőreként (1973, No. 158636),

bet Magdolna (ismertebb néven *Ferda Manyi*) divatszalon-tulajdonos. Amikor megszületett Mihály, majd két évvel később az öccse, *András*, főállású háziasszony és családanya lett. Róluk sok szép kép került fel a Fortepanra.

Mihály 17 éves volt, amikor 1959-ben öccse súlyosan megbetegedett, majd meghalt. Édesanyjuk egy évvel élte túl. *Ráday Imre* 1961-ben harmadszor is megnősült, *Pápai Erzsébet* színésznőt (1934–2017) vette el, aki csaknem harminc évvel volt fiatalabb nála. Egy *Fehér Klára* darab szerepét beugrás miatt három nap alatt kellett megtanulnia, ebben nagy segítségére volt darabbéli partnere, majdani férje. A Fortepanhoz került képek az ő hagyatékából származnak.

A harminchét éves Ráday Mihály vadonatúj városvédő tévéműsorának forgatásán, Miskolcon (1979, No. 56212).

SZÖLLŐSI FERENC

Irigykedése története

Egyetlen alkalommal irigyeltem Ráday Mihályt kapcsolatunk évtizedei alatt. 1982–83 fordulóján, mégpedig azért, hogy míg nekem az Esti Hírlap munkatársaként naponta be kell mennem a hírgyűjtő területemet jelentő Fővárosi Tanács épületébe, neki tévéjátékok operatőreként nincs ilyen kötelezettsége. Szerettem egyébként ezt a munkát, kiváló kapcsolatrendszer építettem ki. Éppen ezért a kezembe is adta valaki azt a tanácselnök-helyettesi körlevelet, amely figyelmezteti a munkatársakat, hogy Rádaynak és Szöllősinek kellő óvatossággal szolgáltassanak információt, de ne zárkózzanak el. Potenciális ellenségként kezelt minket egy-két vezető, csupán azért, mert a kibontakozó városvédő mozgalmat a saját tevékenységük kritikájának tekintették, s rossz szándékú politikai akciónak állították be egyesületszervező buzgólkodásunkat. Nem tudtam úgy a szemébe nézni egy házbeli interjúalanyomnak, hogy ne próbáljam kitalálni, most ő minden szavamban ennek megerősítését keresi-e vagy sem. A karácsonyra kapott új kalapomat felpróbálta egy városházi főigazgató-helyettes, s ahogy nézte magát a titkársági tükörben, élcelődve kérdezte: „ilyen az ellenzéki kalap?” Ha kávéit ittam, hónapokig rosszul lettem a folyamatos stressz hatására.

Az Esti Hírlap városvédő fórumának első megjelenése

A főnökeink egyébként mellettünk álltak. Tőlem főszerkesztőnk, *Kelen Béla* kért egy feljegyzést, és közölte, hogy csak dolgozzam nyugodtan, ő figyelemmel kíséri az ügy alakulását. A döntő fordulatot Mihály levele jelentette, amelyet *Aczél Györgynek*, az MSZMP kulturális területet felügyelő titkárának írt. Ebben a lokalpatriotizmus országos szintű erősödésének jegyeit sorolva megemlítette, hogy Budapesten a helyi népfront és a tanácsvezetők elzárkóznak az együttműködéstől, ellenségnek állítva be a városvédőket, s megjegyezte: most ugyanazt a cselekedetet vetik a szemére, amelyért ő már díjat is kapott. („Hát szükségem van nekem erre? Már most is három utca van elnevezve rólam Budapesten – mondta nekem ekkoriban egyszer, és sorolta: a Ráday utca, a Mester utca és a Szép utca!”)

A levelet *Aczél György* átadta *Korom Mihálynak*, az adminisztratív ügye-

kért felelős titkártársnak, aki az építésügyi tárca, a fővárosi pártbizottság és a tanács első embereit magához hívta tisztázta a helyzetet. Február elején egy este hívott telefonon a mi Mihályunk: Megalakulhat a budapesti egyesület. Ekkor felvettem a kabátomat és sétáltam egy órát, nem örömet, hanem keserűséget érezve: mi a fenének ezért fél évig küszködni? (A *Korom Mihálynál* tartott beszélgetésről a minisztert helyettesítő *Szabó János* államtitkár később elmondta nekem, hogy a „ki ellen akarják védeni a várost?” kérdést feltevő *Szépvolgyi Zoltán* tanácselnökkel volt vitája a mozgalom megítélésében. *Maróthy László* fővárosi első titkár kezdetben ugyan szintén ellenérvekkel indított, de hamar átlátta, másként fest a dolog, mint ahogy elé tárták, s kifejezte sajnálatát, hogy téves információk alapján formált véleményt. Így alakult ki végül olyan kompromisszumos álláspont, hogy megalakulhat

az egyesület, de ne szerepeljen a nevében a „városvédő” szó, valamint tanácsi ember legyen az elnöke. Az egyesület neve Városszépítő lett, elnöke pedig – az elsőként kijelölt, a hercehurcát ellenünk elindító *Kelemen Lajos* általános tanácselnök-helyettest nem elfogadva – *Stadinger István*, aki kiválóan vitte a szervezetet. Előttem az alapító elnökség és vezetőség névsora, amelybe a létszám felét a tanács, felét a mozgalom adta. (Csupa értékes

ember, állítom, ma már az ő munkásságukat egytől egyig ismerőknek is szinte megoldhatatlan feladat lenne kitalálni, ki melyik fél által került be a testületbe.)

Hogyan alakult volna a városvédő mozgalom, ha Ráday Mihály szellemi energiáját nem a való világ, hanem annak képi megjelenítésének újszerű lehetőségei – ezek jöttek gyors egymásutánban a rohamos technikai fejlődés révén –, s alkalmazásuk határainak kutatása köti le? Akár meg is riadhatott volna az Unokáink sem fogják látni által kiváltott, hirtelen támadt népszerűség gyakran nyomasztó kötelezettségeitől vagy az okvetetlenkedő kívüllállók miatt tekintélyüket féltő hivatalnokok kellemetlenkedéseitől. Helyette elérte, hogy az egykori tőzsdepalotában működő televízióban kapjon a műsora egy lépcsőházból leválasztott kis szobát, hozzá egy adminisztrátort, aki a szervezést, a levelezést, a dokumentálást végzi. Így állíttatható össze listát is a hiányszakmák művelőiről (aki kíváncsi az egykori „ki mit tud”-ra, a bűvártól a spiáterművek javítójáig olvashat neveket, címeket az 1988-as Városvédőbeszéd végén).

A műsorával kifejtett rendkívül intenzív társadalmi hatását talán híven érzékelteti egy tudósításom 1982 szeptemberéből. Ábrahám Kálmán építésügyi és városfejlesztési miniszter adta át első alkalommal az Unokáink sem fogják látni című tévéműsor kezdeményezésére három intézmény; az építési tárca, a Fővárosi Tanács és a Magyar Televízió által alapított Podmaniczky-díjakat: emlékérmét az egyéneknek, falra tehető domborművet a közösségeknek. (Díjazottak: Dalmy Tibor, Wild László, a műegyetemi építészhallgatók csapata, az Üveges és Építőipari Szövetkezet, az V., Váci utca 25., a VI., Szinyei Merse utca 11. és a XIII. kerületi Rajk László utca 25. lakóközösségei, valamint Wlassics Zoltán és társai (ez utóbbiak között a Tokodi Üveggyár, a Kelenföldi Hőerőmű és a Fémmunkás Vállalat egy-egy szocialista brigádja.) Ezt az aktust követte az alábbi házi összejövetel.

„Csinnadratta nélkül, csöndes ünnepséget tartottak tegnap délután a Budapesti Hőerőmű Vállalatnál. Az Elektromos szocialista brigádot köszöntötték.

Az ominózus „ellenzéki” kalapban a Budapesti Városvédő Egyesület faültetési akcióján a szerző, mellette Bánhídi János, Wlassics Zoltán, Pápay Zsolt, Stadinger István.

– Együtt örülünk az elismerésnek – magyarázta a miéretet tömören dr. Pataki Géza igazgató. – Örültünk, hogy elvállalták, s láttuk, micsoda munkát fektetnek szabad idejükben a régi lámpák rendbe hozásába.

Tegyük hozzá: amikor kiderült, hogy a helyszínen nem lehet tökéletesen elvégezni – az oszlopok sok rétegű festékének leszedése nem kis munka –, a brigád segítséget kapott: darus autót a beszállításához, lehetőséget az üzemen belüli munkához. (Cserébe a vállalat vezetői rendszeres tájékoztatást kértek arról, hogyan állnak.) Mit dolgozott az Elektromos? Íme a statisztika: 580 óra volt az oszlopok kiemelése, szállítása, tisztítása; 300 az alkatrészek készítése; 480 az újrafestés, az ajtók címerének aranyozása; 100 a villamos szerelvények javítása, szerelése, még 200–250 óra, egy-két hétvége, és újra világít az Elektromos Művek által halálra ítélt, a városvédők által megmentett Sziklai úti lámpasor. A brigád (csak dicséretet hallani napi munkájukról is) megkapta most a Magyar Villamos Művek Trösztnek a kiemelkedő tevékenységért járó emléklapját, s az indoklás: »megmentette az iparág becsületét!« Kozma Zoltán brigádvezető: »Folytatjuk. Vállaltuk a lámpasor gondozását – és készülünk továbbiak helyreállítására!«

Az ügy eleje: Ráday elmondta a tévében, hogy a budai Vár alatti Sziklai utca öreg lámpáit az Elektromos Művek

nem hajlandó működtetni, mert drága a felújításuk, a kerületi tanács viszont ragaszkodik hozzájuk, nem engedi újak állítását. Az ott lakó Wlassics Zoltán ezt hallva lement a sötét utcára, egy elem-lámpával körbenézte a háza előtti oszlopot, és rögtön felhívta Rádayt, hogy annak a lámpának a javítását vállalja. És jelentkeztek mások is, így került sor az utca összes lámpájának önkéntes helyreállítására. Így vált seregnyi tévénező aktív értékvédővé, a mutatott példaktól kedvet kapva az önkéntes munkához, erőt a fellépéshez veszélyeztetett tárgyainak megóvása érdekében. Amikor 1982 őszén elmentünk együtt a városszépítő egyesületekkel ismerkedni a Kaposváron tartott második országos tanácskozásukra, tizennégy szervezet képviselői voltak jelen. A Város- és Faluvédők Szövetségének idén ősszel, amikor a földi létből kilépett Mihály helyére új elnököt kellett választani, majdnem két és félszáz. A nekrológokat olvasva pedig ismétlődik az ilyen mozzanat: „talán 10–11 éves lehettem, de tisztán emlékszem, hogy szüleim szóltak nekem, figyeljek már oda egy picit a tévére, mert érdekes az adás: egy szakállas, mély hangú – nekem akkor még – bácsi nagyon érdekesekeket mond régi műemlékekről, Budapest pusztuló értékeiről.”

Az a bácsi aztán itthon és külföldön számos kitüntetést kapott, de azokat már soha nem irigyeltem tőle.

VITKAY KATALIN

Miska

Igaz lehet, sajnos már én is észreveszem magamon, hogy jobban emlékszem a közel negyven évvel korábbi eseményekre, mint a tíz perccel ezelőttiekre.

Amikor a Nagy Budapest Törzsasztal tagjai elhatározták, hogy a sajnos megszűnt Budapest folyóirat különszámában *Ráday Mihály* emlékére megpróbálják felidézni gazdag életútját, munkásságát, tudtam, nem utasíthatom vissza a felkérést.

Gondolataim visszarepítettek az 1983-as esztendő májusába. Akkor alakult meg hivatalosan a Budapesti Városvédő Egyesület, Városszépítő néven. Mihály, ahol és amikor csak tudta, elmesélte, mi volt ennek az oka. Aki nem ismeri a sztorit, nézzen utána az interneten!

Abban az időben az is nagy áttörésnek számított, hogy egy civil szervezet létrejöhetett. Persze azért akkora önállóságot nem kapott, hogy maga döntse el, ki képviselje a szervezetet. Így történt, hogy *Ráday Mihály*, az akkor már nagyon ismert és kedvelt televíziós műsorvezető, az ötletadó kénytelen volt beletörődni, hogy az egyesület elnöke *Stadinger István*, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese legyen, ő maga pedig csupán a kilenctagú elnökségben kapott helyett. A történelmi hűséghez hozzátartozik, hogy nem akárhik voltak azok a tagok sem. Világos volt mindenki számára, hogy *Stadinger István* nem önként jelentkezett erre a posztra, de ha már vállalnia kellett, úgy legalább néhány megbízható embert felkért segítségül.

Néhány városházi ember között ott volt például *Czétényi Piroška*, a műemléki osztály vezetője, aki a nagynevű *Dercsényi Dezső* által megálmodott

műemlékvédelem élharcosa volt. Vagy *Radó Dezső*, a FÖKERT igazgatója, aki nemcsak a *Stadinger István* által vezetett egyik közművállalat főnöke, hanem ifjúkori barátja is volt. *Radó Dezső*ről ma már környezetvédelmi tervet neveztek el a Városházán. A közgazdász és kertészmérnök, a Kertészeti Egyetem oktatója, a fák, a zöld környezet védelmezője az egyesület alelnöke lett. Együtt ülésezünk *Vadász György* építésszel, *Boldizsár Iván* íróval, *Dalmy Tibor* hidással és még hosszan sorolhatnám az egyesület vezetőségének kiválósgait.

Én, mint a FÖKERT munkatársa úgy kerültem ebbe a fantasztikus társaságba, hogy *Radó Dezső* főnököm, atyai jó barátom megkérdezte: akarok-e *Ráday Mihállal* dolgozni. Milyen kérdés ez – gondoltam. Hát persze, hogy akarok!

Ha már lecsúsztam a hatvanas évek végén egy tanzániai útról, ahová *Jócsik Lajos* bioszféra-kutató révén talán mehettem volna, ha *Lajos bácsi* betegsége ezt meg nem hiúsítja, legalább Budapest épített örökségének védelme érdekében tehessen valamit. Így történt, hogy 1983 és 2008 között képviselhettem a szervezetet ügyvezető titkárként.

Engem elvarázsolta az a harcosság, ahogyan *Ráday Mihály* beszélt hozzánk városvédő műsoraiban. Először is a hangja. Kellemes, mély orgánus, senkiével össze nem téveszthető. Nem lehetett rá nem odafigyelni. Főként azért nem, mert mindig ott volt a hangjában a méltatlankodás, ha hanyagságot, szakszerűtlenséget mutatott be, de az elismerés is, ha valamit megmentettek egyes közösségek, vagy akár azok, akiknek amúgy is ez volt a feladata.

Mihály nagyon népszerű volt az egész országban. Özönlöttek hozzá a levelek, kérések. A hivatalok kezdtek félni, nehogy bekerüljenek, az Unokáink sem fogják látni... valamelyik adásába. Lehet, sőt biztos, hogy a főváros egyes vezetői tartottak *Mihálytól*, de őszintén hiszem, hogy *Stadinger István* nem tartozott ezek közé. Soha nem hallottam olyan kedvesen kiejteni a *Miska* nevet, mint ahogy

azt *Stadinger* tette a különböző tanácskozásokon. A döntő szó egyébként a legtöbb esetben *Mihályé* volt, már akkor is.

Mindezt azért írom le, mert később nem lesznek sokan, akik ezekre az évekre emlékezni fognak. Illetve mégis. A mi nap együtt voltam *Szöllősi Ferivel* a Város- és Faluvédők közgyűlésén. *Feri*, az *Esti Hírlap* újságírója *Mihállal* együtt harcolt azért, hogy a Budapesti Városvédő Egyesület megalakuljon. És persze *Del Medico Imre*, a híres sajtólevelező, *Wlassics Zoltán* vállalkozó, *Buzna Margit* építész, *Buza Péter* újságíró, *Baliga Kornél* építőművész, *Bartos Mihály* helytörténész és még sokan mások, akik komoly szerepet vállaltak a szervezet korai életében. *Szöllősi Feri* néhány évvel ezelőtt szó nélkül átvette tőlem a Város- és Faluvédő Alapítvány kuratóriumának vezetését, és most, hogy *Mihály* elment, *Feri* azt is vállalta, hogy a szövetség munkáját is erősíteni fogja. Erre azért is nagy szükség van, mert tudom, hogy egy erős civil kontroll sokat javíthat egy közösség, település és az egész ország fejlődésében, az emberek közérzetében.

Az egyesület kezdetben a Városháza első emeletén kapott helyet, az akkori tanácselnök szobáinak szomszédságában. Két évvel később már lazult az ellenőrzésünk, és átköltözhattünk a *Bástya utca* – *Kecskeméti utca* saroképületébe.

Szépen berendeztük a földszintet, részben adakozásból, önerőből. Ez sem tartott sokáig, bár még itt ünnepeltük *Mihály* 50. születésnapját 1992-ben, de az egylet 10. évfordulóját már a *Terézvárosban*, az *Eötvös utca* 10-ben.

Azóta az *Eötvös* 10. helyén egy új épület van, a *Bástya utca* 35. pedig bedeszkázva, elhanyagolva. Mennyi energia, munka volt a költözködésben, jószereivel csak azok tudják, akik már nem mondhatják el. 2006-ban egy újabb költözés következett. Hosszas huzavona után a *Kossuth Lajos utca* 14-ben kaptunk bérleti lehetőséget. *Baliga Kornél* barátom, az egyesület alelnöke és ügyvéd barátja segített abban, hogy elfogadható árat

tudjunk kialakulni a Terézváros akkori polgármesterétől meg az önkormányzat jogásától, aki mellénk állt. És innen is menni kellett. De ekkor én már egy ideje főként nyugdíjas „nagy” voltam. 2021-ben, most ősszel, a közeljövőben ismét költözik a szervezet.

Mihályt ezt már nem élhette meg, pedig nagyon várta. A Szövetség rész tulajdonában lévő Böszörményi úti irodaházat is lebontják, ahol albérlésben működik a budapesti egyesület. Helyette azonban a helyi önkormányzat biztosít a közelben új irodát. Mihályt gyakran hívott telefonon, hogy csináljak már valamit, de sajnos nekem már nem volt az utóbbi években jogosítványom ahhoz, hogy harcba szálljak. Az egyesület fotó- és könyvtárlománya egyszerűen nem fér el az új helyen. A fotók nagy részét szerencsére már digitalizálta az egyesület. A nyolcvanas évek elejétől fotós csoportunk tagjai, Mihályt hívó szavára még időben elkezdték fényképezni Budapest belső kerületeinek házait, amikor még szívesen beengedték a házakba a városvédeket. Ezekből születtek a remek kiadványok szövegei, mivel a házak történetét is leírták fotóstársaink. Az Adalékok sorozat könyveit ma már nehéz megszerezni. Digitalizálásuk nagyon is indokolt volna.

Amikor híradást hallok a mai budapesti sétákról, biztos vagyok abban, hogy városvédő utódainknak jó szolgálatot tettek a Mihály és a *Szentpétery Tibor* bácsi vezette fotóscsapat adatgyűjtései.

Szentpétery Tibor nevét emlegetve eszembe jut, hogy Mihály mennyire irtózott a kórházi látogatásoktól. Mégis kivételt tett, amikor megtudta, hogy Szentpétery Tibort kell meglátogatnunk. Azonnal kocsiba vágta magát és a vizitünk után kiderült, hogy Tibor bácsi Mihálynak is köszönhetően vállalta az életmentő műtétet. Azután még sok-sok fotókiállítással ajándékozott meg bennünket.

Tudni kell, hogy Mihálynak aktív tévés időszakában számtalan feladata volt az Unokáink sem fogják látni... szerkesztésén kívül. Sokat utazott vidékre, a határon túl is, ráadásul egyre több város- és faluvédő egyesület alakult az országban. Ezért indokolt volt ezek szövetségének

megalakítása, melynek haláláig elnöke volt. Vagyis kevés idő maradt, hogy a budapesti együletben sokat időzzön. Ha szükség volt rá, akkor jött. Mindig szótartam, hogy el ne felejtse az időpontokat.

Mihálynak nem kellett készülni egy ülésre, értekezletre, egy kiállítás megnyitására. Megkérdezte miről lesz szó, és már működött is a dolog. Nemcsak a hangja, a tudása, de a memóriája is remek volt. A legegyszerűbb képzőművészeti kiállítás megnyitó beszédéből is városvédő beszéd kerekedett. Talán rajta kívül a városvédők csapatából *Saly Noémi* képes még a hallgatóságot ennyire magával vinni.

Mihályt imádoztam piacra járni. Az Eötvös 10-zel szemben a Hunyadi csarnok kedvenc helye volt. Ilyenkor átkísértem, mert hallgatóság nélkül nem érezte jól magát. Sokszor persze felesleges is volt, mert mindenki ismerte, kedvelte és úgyis azonnal volt közönsége. Sőt az utcán még sokáig ácsorogtunk. Csoda, hogy nem állt le a közlekedés. Ahol Mihály megjelent, ott biztosan nyomot hagyott az emberekben.

Visszaemlékezésemet lassan be kell fejeznie, mert másnak is illik helyet adni, de egy nagyon is személyes emlékemet elmondanám.

Én egy rákoshegyi születésű lány (ma már öreglány) vagyok. Gyerekkorom óta szerettem volna Bartók Bélának nagyobb hírverést csinálni, hiszen ebben a városrészben élt és alkotott a világhírű zeneszerző 1911 és 1920 között. A kerületben élő városvédő barátaim felkerestek az egyesületben, hogy tegyünk valamit, mert a Hunyadi utca 50-ből, – ahol élt és alkotott Bartók Béla – nem a zeneszerző emlékét őrző hely lesz ezután. Éppen ez időben készültünk Bartók Béla születése 125. évfordulójának megünneplésére. Azonnal levelet írtam a polgármesternek. Soha ilyen gyors választ még nem kaptam hivataltól, mint akkor. *Hoffmann Attila* meghívott egy beszélgetésre, és hamarosan megalakult a Rákoshegyi Bartók Zeneház közalapítvány kuratóriuma, ahol természetesen vállaltam feladatot.

A házat felújítottuk, működik. Csak később jöttem rá, hogy a polgármester a Fővárosi Önkormányzat Városképvédelmi Bizottságának is tagja volt, ahol Ráday Mihály volt az elnök.

BUZA PÉTER

Gyógyítható az állatorvosi ló?

Egy a sok száz Ráday-akció közül. Az „Unokáink sem fogják látni” 39. adásában – 1987. február 26-án – néhány régi fotográfiát mutatott a kamerának a mezőtúri Kossuth-házról (Czebe-ház). Hírét véve, hogy a tanács a lebontására készül, annak a kórházrekonstrukciónak ürügyén, amire még nem kapták meg a fejlesztéshez igényelt állami pénzt. A hír forrása egy, a Magyar Nemzetben megjelent olvasói levél, amelyet *Kun Zsigmond* írt, tiltakozva a helyi hatalom értékromboló szándéka ellen. Kun Mezőtúr legújabb kori történelmének emblematikus, a közösség lelkiismereteként szolgáló alakja. 94 évesen írta meg üzenetét a rendszerváltás napilapjának. S bár ez az írás nem róla szól, tartozom annyival az emlékének, hogy leírom: etnográfus volt, pacifista, de főleg humanista, a helyi értelmiség szervezője, s ezekben a szerepeiben kitartó közreműködő, szinte halála percéig. 107 évesen, 2000-ben kísérték utolsó útjára. Nevét Mezőtúron saját intézményesített népművészeti magángyűjteménye viseli és őrzi.

A Nemzet és Ráday között éppen 1987-ben lépett életbe a megállapodás – szövetség a lap és a műsorvezető között –, hogy együtt dolgozunk azokért az értékekért, amelyeknek megmentéséért harcolni kell. Mint a tudományos rovat vezetője, azon fáradoztam, hogy létrejőjenek a közös munka keretei. Többek között úgy, hogy Ráday lapunkban publikálja műsorainak visszhangját, s hogy akcióiban újságíróként, publikációimmal részt veszek. Első közös munkánk volt a válasz Kun Zsigmond levelére. Megküzdöttünk a Kossuth-házért. Az itt következő esetleírás – akár az állatorvosi ló –, minden betegségét megmutatja annak a világnak és rendszernek, amit esetenként sikerrel gyógyítani próbáltunk. Igaz, ami igaz, a helyzet azóta sokkal rosszabb lett.

A múltat végképp eltörölni!

A Magyar Nemzetben 1987. március 28-án jelent meg A februári adás visszhangjából címmel Mihály első írása. *„A február 26-i műsorban is bemutattam két fényképet az egykori Czebe-ház múltjáról és jelenéről. Az adásban azt mondtam, végleges döntés még nincs. Pedig akkor már 12 napja kiadták a bontási engedélyt! Erről a tényről azonban csak március 18-án értesültem az Országos Műemléki Felügyelőségtől. (...) a bontás ellen fellépett a helyi KISZ-szervezet, ellene érvelt a helyi Városszépítő Egyesület. (...) Levelek tömegét írták Mezőtúr történelmét szerető és a történelmet őrző épületek fontosságát felismerő emberek a sajtóhoz, a Hazafias Népfront Országos Tanácsához, a Minisztertanácshoz (...) Hiába. (...) Mezőtúron alig van műemlék s olyan építészeti »tárgy«, amely a lakosok városukhoz való kötődését segítené. Az egykori Czebe-ház, amely emléktáblával is megjelölt Kossuth-emlékház volt mostanáig – ilyen. (...) Tudomásom szerint nem elodázhatatlan építkezés sürgette a bontási döntést, mert a kórházbővítéshez szükséges pénz még nincs meg. A ház még áll!”*

Az épület a mezőtúri kórház udvarán lényegében raktárként funkcionált akkor már hosszú évek óta, megrokkant állapotában számukra inkább nyűg volt,

Negyvennyolcas honvédek sorakoznak a Kossuth-ház előtt (1890 körül)

mint használható eleme az infrastruktúrájának.

A tanácselnök, *Papp János* április 13-án közleményt ad közre a Szolnoki Néplapban (idézi Ráday Mihály Városvédőbeszédék című kötetében): *„Mélyen átérezve a közvélemény jóakarátú szándékát, kötődését (...) a Czebe-féle ház emlékéhez (sic! – B.P.), vitafórumot rendeztünk, ahol megfogalmazódott, hogy a kórház rekonstrukciója nem csupán mezőtúri ügy, szervezetenként oda tartozik Túrkeve, Mesterszállás, Mezőhék és Kétpó egészségügyi ellátása is. (...) Az ellátásért érzett felelősség érdekében az elavult, többször átalakított és még nem műemlék jellegű épületet le kell bontani (...) a vitafórumon javasolták – amellyel mi egyetértettünk –, hogy a térségben (? – B.P.)*

eredeti állapotában építsük fel a Czebe-féle házat, amelyben állandó helytörténeti kiállítás nyílik.”

Április 14-én jelent meg a Magyar Nemzetben Mendele Ferencnek az OMF igazgatójának levele: „Az Országos Műemléki Felügyelőség – mint annak már számos ízben hangot adott –, súlyt helyez a mezőtúri Kossuth-ház megmaradására, helyreállítására (...) az épületet visszaveszi a műemlékjegyzékbe (ti. a hatvanas években alaposan szűkítették a védelemben részesülő épületek körét, akkor vették le a lis-

Papp öndicséretét: „tanácselnökségének idején bontották le a város patinás gőzfürdőjét. Az ő idejében minősítették át az ország legrégebbi gimnáziumát (amelyet történetesen Mezőtúron alapítottak) szakmunkásképzővé.”

Április 27-én Mihállal együtt beültünk a Nemzet szolgálati gépjárművébe – ha jól emlékszem kopott, öreg, természetesen fekete Volgába –, s elindultunk Mezőtúrra. Riportomat lapomban Mezőtúr messze van címmel 1987. május 18-án publikáltam.

táról a mezőtúri házat. – B.P.). Díjtalanul elkészíti a helyreállítás terveit, és kész kivenni részét a helyreállítás költségeiből is.”

Éppen egy héttel később, április 21-én jelent meg Vita egy öreg házról címmel a Magyar Hírlap riportja, D. Kiss János tollából. Az épület lebontását szorgalmazza. „Utam végén Papp János tanácselnökkel találkoztam. Csendesen háborog: – Ebben a városban soha senki úgy a műemlékeket, a várost gazdagító építészeti értékeket nem becsülte, mint a mai városvezetés. (...) Barbárok vagyunk csakugyan? Mert meg kell válnunk egy öreg háztól, ami a kórházépítés útjában van? Messziről, azt mondom, könnyű minket hagyománytiszteltre okítani!”

Ráday a Városvédőbeszédében – bedézve D. Kiss riportját – lábjegyzeteli

Nem. Nem! Soha!

Az első, már említett, a kezdetet jelentő olvasói levél 1987. január 13-án jelent meg a Kossuth-ház ügyében. Kun Zsigmond a néhány éve megszűnt alma mater öregdiákjai nevében fogalmazta sorait. Ott jártunkkor tőle magától hallottam, hogy okvetetlenkedéséért illetékes helyen díszírhelyet ajánlottak fel neki meg minden levelezgető társának. Gondolom, az agyonütés utánra.

Kun elárulja, a Kossuth-ház egykor a lefokozott református gimnázium udvarán állt – csak a közelmúltban csatolták a területet s az épületet a kórházhoz. 1797-ben már biztosan állt, a város jeles polgáraié, a Czebe családé volt. 1849-ben Kossuth kétszer is megszállt itt – ezt a tényét a falán emléktábla hirdeti (a gimnázium

Az emléktáblát a Református Gimnázium diákjai állították

öregdiákjai állították). A kórház a nemes arányú, klasszicista kúria helyén, azt lebontva egy ötvenágvas elfekvőt építtetne.

Vajai Tamás, a Közti tervezője kapta a megbízást, hogy készítse elő a műveletet. Elmondta, úgy informáltak: tanácsi döntés, hogy a házat lebontják. Utóbb a mezőtúri tanácselnök-helyettesek egyike felkereste, és azt kérdezte, meg lehet-e mégis oldani a dolgot úgy, hogy a kúria megmaradjon. Újra megvizsgálták a helyzetet, és arra a megállapításra jutottak, hogy ez nem zavarná a rekonstrukciót. Sőt! Fennmaradása esztétikailag és funkcionálisan is jót tenne a beruházásnak. 1986 szeptemberében küldték el módosító javaslatukat a Szolnok Megyei Tanácshoz.

A tanácsházán beszélgettünk – már előbb csatlakozott hozzánk (Rádayhoz és Papphoz) dr. Patkós István, a városban működő mezőgazdasági főiskolai kar főigazgatója, hogy leüljünk a kórházigazgató szobájában. Részt vett volna a diskurzusban a kórház gazdasági igazgatója is, de a tanácselnök elvtárs még az udvaron elhessentette. Ezt Ráday vette észre, s írta le a Kossuth-ház ügygel foglalkozó összeállításunk egyik lábjegyzetében.

zetében: „Amikor ott jártunk, megindult felénk (Cs. Kiss Imre) a kórház udvarán. Papp János rávált: *Maga mit keres itt!? Nem hívta senki! Menjen innen! Én pirultam a szégyentől.*”

Patkós elnézést kér, hamarosan el kell mennie. Emlékezteti a tanácselnököt, hogy ő maga, s a kollégái a karon, mindig a kompromisszumot szorgalmazták. „A kórház is bővíthessen, de ne ennek a háznak a pusztulása árán. Van itt egy komoly ajánlat az OMF részéről. Talán nem sértené a város érdekeit, ha élnénk ezzel az ajánlattal. Abban a korban élünk, amikor nagyobb figyelemmel fordulunk nemzeti értékeink felé. Ez is szempont kell legyen a mérlegelésnél.”

Papp János fenyegetően emeli ránk a mutatóját: „Csak a milliókat mondd meg hozzá! A milliókat!” A válasz: ha lesz egy akció a ház megmentésére, a főiskola nem fog elzárkózni az anyagi támogatástól sem. Patkós István elköszön.

„Itt voltak, most látták – így Papp – hogy milyen egy épületről van szó. A megyei főépítész egyébként azonnal meg is vétőzta azt a változatot, amelynél megmaradt volna. Ez nem volt itt soha téma. (...) egy tönkrement épületet látunk, az állapota miatt kell eltakarítani. Február 16-án kiadta a hatósági osztályunk a bontási engedélyt. Azért nem kezdhettek hozzá, mert megkértem a főorvos urat. Van itt egy ilyen ügy! Ha mi nem tudjuk megmutatni, hogy ez az épület az, akkor azt mondják majd, hogy egy palotát pusztítottunk el!”

A főorvos úr – már nem elvtárs, elvégre nyolcvanhetet ír Papp elvtárs is – nem reagál. Nem szól egy árva szót se. De egyre mélyebbre süllyed a terebélyes fotelben. Dr. Simon Gyula nyugdíjba készül. Semmi kedve csinbe menni.

– Lát lehetőséget arra, hogy amíg új tervek készülnek, addig a Kossuth-ház fennmaradjon? – kérdezem.

– Nem. Nem! Arra nem. Azt ugye, hogy megvizsgálják... – rajzol délibábot Papp.

– Na de ha már lebontották közben! – mordul rá Mihály – Ön azt nyilatkozta a Magyar Hírlapnak, hogy útjában van a kúria a kórházépítésnek. De nincs!

– Ennek anyagi vonzata is van ám! Va-

1987-ben – Amikor ott jártunk (Ráday Mihály felvétele)

1991-ben – A minden részletében rendbetett városi kúria (1991)

jon a megmaradásért kardoskodók adnak majd pénzt is!?

– Végül is ezt az értékes örökségüket önmaguktól veszik el!

– Nézzék. Most is odaadom a döntés jogát a kórháznak. Majd ő dönt ebben – ínt a főorvos felé. Simon nem szól semmit. Krákog kettőt. Szívesebben lenne bárhol, mint éppen itt.

„A műsor legkomolyabb győzelme”

A középkorú, megfontolt beszédű férfi szívesen elmondja, mit gondol a ház körüli kavarásról. De arra kér, ne írjam le a nevét, kellemetlenségei lehetnek. Ez egy ilyen város. Félnék az emberek.

– Hallottam, hogy lebontják. És majd másutt felépítik. Akik ezt javasolják, aligha hiszik felnőtt embereknek a túriakat. Uram! Itt napirenden van a pusztítás! Tudja, hogy megy. Van valami pénz, haj-

rá, építsünk! Lehetőleg ott, ahol van már valami. Pedig csak meg kellene hagyni valamennyit abból a világból, amin lemerhetjük, kik vagyunk, mit érünk, honnan jöttünk.

Ráday 1988 júliusában a Városvédőbizottság utószavában egy testes bekezdést szán, az akkor még mindig befejezetlen történetnek: „...oldalakat venne igénybe annak részletes elmesélése, hogyan támadott meg Kőváry E. Péter újságíró kolléga a Népszabadság 1988. július 4-i számában egy teljes oldalon a mezőtúri Kossuth-ház miatt, s annak, hogyan igazolta a ház megmaradása melletti érveket a Központi Ellenőrző Bizottság vizsgálata, s az, hogy miként utasította el az Építési és Városfejlesztési Minisztérium a műemlékké nyilvánítási döntés elleni (!) tanácselnöki fellebbezést, s az, hogy a mezőtúri tanács elnöke és titkára tovább manipulálta a lakosságot (KISZ-eseket

és a református presbitereket egyaránt), hogy nyilatkozatot tegyenek, aláírásokat gyűjtsenek a ház teljesen értelmetlen lebontása mellett, elhallgatva azt, hogy nincs pénz az új kórházi szárny megépítésére, s ha lenne is, a tervek, amelyek elkészültek, a Kossuth-ház megtartását szorgalmazzák.”

1989-ben Cs. Kiss Imre Podmaniczky-díjat kapott a városvédő civilektől. Az indoklás szerint az akkorra lefokozott kórházi gazdasági igazgató egész egzisztenciáját „...tette kockára a helyi hatalmasságokkal folytatott harcban, annak érdekében, hogy Mezőtúron azt a bizonyos

Kossuth-házat megóvja a lebontástól. (...) A ház túlélte az ellene – presztízsokból – indított kampányt.” Ráday az Új városvédőbeszédék című, 2001-ben kiadott kötetében idézi ezeket a sorokat, lábjegyzetben hozzátéve: a ház megmentése – 1990-ben szerencsésen megtörtént az újra műemlékké nyilvánított Czebe-ház rekonstrukciója – „a műsor történetének egyik legkomolyabb győzelme” volt.

Az Unokáink sem fogják látni az 1991. január 3-i, 62. adásban még egyszer vizsgatért a témára, bemutatva az épületről készült friss fotográfiát. Helyreállították a reformkori kúriát, „kibontották

a zárt folyosót, ismét eredeti szépségükben láthatóak az oszlopok. Itt van a Kossuth Lajos-emléktábla és a másik, amely jelzi, hogy a ház műemlék. Ennek lebontásáért harcolt oly vitézül és értelmetlenül a város utolsó kiskirály tanácselnöke, Papp János.”

A tipikus pártkarriert építő „kiskirály” 1989-ben, ötvennyolc évesen nyugdíjba vonult (akárcsak a kórház hallgatag igazgató-főorvosa, Simon Gyula). Halálakor – nyolcvan éves volt – így siratja a Mezőtúr és Vidéke: „Szerencsés korszakban volt vezető, mely jól párosult töretlen munkabíráásával és jó szervező készségével. 2009-ben érdemesülten vehette át a Mezőtúr városért kitüntetést. Két évtized adatott meg számára (ti. nyugdíjasként – B.P.), hogy gondtalanul élvezhesse az életét, hódolhasson kedvenc időtöltéseinek. Örömmel látogatta a túri focicsapat mérkőzéseit, szívesen járt vadászni.”

Megkértem a városvédő fotográfust, Mészáros Ödönt, készítsen néhány felvételt most, három évtizeddel a teljes rekonstrukció után a híres-hírhedt mezőtúri Kossuth-házról. Nyugtázhatjuk, nagyjából egyben van, rendben van (bár itt-ott már mutatja a jeleit annak, hogy az újjászületése óta eltelt harminc esztendő). A kórház pavilonja, pszichiátriai osztálya, tüdőgondozója, gyógyszerháza működik a több száz éves falak között.

Mészáros Ödön felvételei az épület mai állapotáról

N. KÓSA JUDIT

Egy régi utazás emlékére

Télen többször is mondta, hogy menjünk el sétálni, beszéljessünk, de én mindig azt feleltem, Mihály, marha hideg van, majd tavasszal, ha hatnak ezek a fránya oltások, és kisüt a nap, leülünk valahová, akkor legalább halljuk is egymást. Aztán ez az idei tavasszal együtt végleg elmaradt.

Nehéz elfogadni, mert Ráday, amióta az eszemet tudom, az életem része volt. Gimnazistaként már ki nem hagytam volna a tévében a műsorát, fiatal tanárként pedig levelet küldtem neki a Szabadság térre, hogy az iskola örökbe fogadna egy omladozó kúriát, felújítaná, táborozna benne, ha tud ilyet, segítsen megtalálni. (Nem segített, ami a levéltárban őrzött levelezésének mennyiségét látva csöpöpet sem meglepő.) Aztán újságíró lettem, Budapestről kezdtem írni, és igen hamar kiderült, hogy Ráday Népszabadság-előfizető. A drága *Del Medico Imre* ritmusában hívta fel figyelmemet a tévedésekre, ha meg valamivel elégedett volt, az inkább csak abból derült ki, hogy a mondatba beszötte: tudja, darling...

Igazából akkor barátkoztunk össze, amikor az alábbi cikk megjelent. 1997 ugyancsak télkabátos áprilisa volt, a századik Unokáink sem fogják látni... előtt kerestem meg, hogy meséljen az adásról. Ő meg mesélt, de még mennyire, hogy mesélt! Aztán kaptam tőle egy saját készítésű képeslapot, a rakpart Vidám Parkba száműzött sárkányai voltak rajta, meg anyyi: Köszönöm.

„Unokáink sem... századszor is

Utazás Ráday Mihállyal a Szabadság térről a Vidám Parkba és vissza a rakpartkorlátig

Ráday Mihálynak, aki sejtésem szerint eddig is legalább negyvennyolcat kihasznált a nap huszonnégy órájából, az utóbbi hetekben a szokásosnál is zsúfoltabb lett az időbeosztása. Az Unokáink sem

fogják látni... századik adására készült: hol arról számolt be, hogy régi helyszíneken forgat, hol pedig arról, hogy a műsor helyszínéül szolgáló stúdióban, illetve saját szobájában készít felvételeket. Az utóbbi mehetett alighanem a leggyorsabban, Ráday televízióbeli szobája ugyanis akkora, mint egy kisebbfajta spádz.

Azon a nagyon hideg áprilisi délelőttön elsősorban a közterületeket elcsúfító reklámözön izgatta – törvényt sürget ez ügyben –, viszont akadt egy kis dolga

a Vidám Parkban is. Útközben beszélgettünk.

– Nehéz eldönteni, mi kerüljön be a századik adásba. Szívem szerint a legégetőbb gondokról számolnék be, a nézők viszont – a levelekből legalábbis ez derül ki – a sikereket szeretnék viszontlátni – mondja.

Naná, hiszen aki emlékszik rá, tudja, hogy a nyolcvanas években spontán népmozgalommá vált a liftmentés – gondolom, miközben az Arany János utcában élénk kanyarodik egy troli, és Ráday már a közlekedéskultúráról beszél. Arról, hogy az 1973-as helyreállításakor elpusztult földalatti egy kocsját hál’ istennek sikerült megmenteni, de a legrégebb fővárosi közlekedési emlék, a fogaskerekű megmaradt kocsját még most is sorsára hagyva rohad valahol.

Előttünk a Bajcsy-Zsilinszky út. Amíg piros a lámpa, Ráday sorban mutogatja a házakat, hogy melyik mit rejt a homlokzata mögött, hol milyen üzlet működött, és nézzem meg azt a díszet, ketté van vágva,

hiányzik egy darabja. Tizennyolc évvel ezelőtt – jut eszembe – az ő műsorából tanultam nézni. Felnézni és meglátni, ami szép, felfigyelni arra, hogyan pusztul, ami egy kis jóakarattal megmenthető lett volna.

– Ez itt a Hajós utca 25. Napóleon-udvarnak hívják, a városvédő egyesület annak idején részt vett a lépcsőházi ablakok helyreállításában. Amott meg a 32-es szám, ott újítottunk fel először ablakot – mutatja, de mire kibáméskodom magam, már a címerek sanyarú sorsáról mesél, arról, mennyi időbe telt, amíg a kisebb-nagyobb potentátok megértették, hogy a régi dolgok helyreállítása nem politika, hanem városvédelem. A majdani pesti Broadway érintésével kanyarodunk ki az Andrássy útra. Figyelem az arcát, mégiscsak itt kezdődött minden, egy ország tanulta meg a szót: kandeláber.

– Látja azt a telefonfülkét? – kiabál

Ráday. Fél kézzel vezet, a másikkal mutogat, hogy nézzem meg, a színében és formájában a régiekre emlékeztető új fülkéknek hogy eltolták az arányait, rossz a kupola, ronda az egész, miért kell hasonlót csinálni, amikor mintának ott az

eredeti, ő történetesen még 1983-ban megmentett nyolcvan darabot. – Erre jöttem valamelyik nap, látom, hogy szerelik az új telefonfülkéket. Gyorsan leállítottam az egészet, ezek itt már megúszták – mutatja a Bajza utcánál. – Maga ilyenkor tényleg kiszáll, odamegy és intézkedik? – kérdezem, de máris érzem, hogy hülye kérdés. Ő tényleg.

A Vidám Parkban megnézzük a csodálatosan felújított régi körhintát. Ráday látom, végre boldog, ez maradéktalanul tetszik neki. Persze ezt is ő találta

ki, néhány éve a távozó angol nagykövet adományozta az első összeget, és lám, most már teljes pompájában ragyog a mű: a lovokról lehámlott az ezer rétegben felvitt festék, a hátsó figurák újra mozognak, előbukkantak a rejtett díszek. A városligeti körhinta épülete is feltámadt, Ráday már csak a régi céllövöldét meg a Lökd meg a kecskét! hiányolja a környékről.

A Széchenyi fürdőnél aztán újra a régi önmaga, a gyalogosok megrökönyödésére egyenként vesszük szemügyre a nagy nehezen megmentett, delfinfejes kandelábereket és a közéjük biggyesztett csúf ostornyeleket.

Innen már sietünk, mert a reklámok ügyében pillanatokon belül kezdődik az

ülés, de a képviselői irodaház előtt, akataskával és szemléltető anyagokkal teli papírszatyorral a hóna alatt Ráday még megkocogtatja a rakpart korlátját: Ybl tervezte, de így sem úszhatta meg, lenyízálták róla a stílusukban hozzáillő, oda tervezett kandelábereket.

– Talán ha még négy évig képviselő maradok, ez is meglett volna – mosolyog.

Hogy a vasárnapi, századik *Unokáink sem fogják látni...* miről szól majd, azt persze most sem tudom. Alighanem minderről: portálokról, lámpákról, épü-

letdíszekről, telefonfülkékről. Ezúttal sikerekről, a nézők kívánságának megfelelően.”

★

Emlékeznek, miről szólt az a bizonyos adás? Az Arcanumon szerencsére visszakereshető, mert Ráday akkoriban még minden hónapban publikálta a műsor szövegét a Magyar Nemzetben. Valóban a sikereket vette számba, például a Sikló és a várfalon lévő hatalmas országcímer felújítását, a Belügyminisztérium kupoláját, Erzsébet királyné Süllyápról megmentett szobrát, a kőbányai Szent László templom visszakerült huszártornyát, az Illés-kutat meg a Festetics-palota megmaradt díszkerítését. Örömmel említette a Várkert Kioszk felújítását is, megjegyezve, hogy a Várkert Bazár jövője bezzeg még mindig bizonytalan.

Tizenhét évvel később, 2014 tavaszán aztán végre átadták (többször is) a pazar mód helyreállított Várkert Bazárt. Igaz, Ráday ennek már nem örülhetett a műsorában, mert azt még négy évvel korábban magyarázat nélkül megszüntették.

SURÁNYI ANDRÁS

Hóesésben

A mikor végső útjára kísértük Mihályt, már négyen elmondtuk személyes nekrológunkat, és meghallgattuk a sírnál az ötödiket, arra kellett gondolnom, mindahányan tudtunk mesélni valami személyeset, mások előtt nem ismertet. Vagy két-háromszázan lehettünk a temetésén, és ez valószínűleg újabb két-háromszáz személyes történetet jelentett Mihály életében. Az én emlékezésem konkrét dokumentumai nem érnek olyan messzire vissza a történelemben, mint általában a róla megemlékezőkéi. Ennek oka, hogy a családom külföldön volt a hatvanas-hetvenes években, illetve utána jómagam a nyolcvanas-kilencvenesekben. A sikeres városi váteszt és kvázi tv-csillagot, Ráday Mihályt csak a kilencvenes évek végén ismerhettem meg, a terézvárosi liberálisokon keresztül. Hozzá irányított mindenki, aki féltő-leleplező-agitáló Budapest-fotóimat látta. Menj a Rádayékhoz! – mondták, mintha valami ezoterikus bűcsújáró helyre küldenének. Az Eötvös utca 10. akkor még kívülről épületdíszzeitől megfosztott jelentéktelennek tűnő ház volt, de a Mihály alapította BVE ott talált egy igen alkalmas egyesületi irodára és fölötté egy kiváló kiállító- és kis konferenciaterre. Egy kiállítás megnyitóra mentem el, Mihály is ott volt, beszélt a megnyitón, de egyrészt többen vették körül, én nem fértem oda, aztán meg eltűnt. Két évvel később már szemben dolgoztam, az önkormányzat épületében és a kultúrában, tulajdonképpen személyesen ekkortájt ismertem meg Mihályt.

Vérzivataros idők jártak akkor Terézvárosban, több botrányt keltő bontás volt a kerületben és a szomszéd Erzsébetvárosban, a máig tartó Andrásy úti palotaperek is akkor keletkeztek. 2006-ot írtunk. Én akkor az Önkormányzat mellett működő TERMA művelődési közalapítvány elnöke voltam már negyedik éve, és a kisebbik koalíciós párt kerületi ügyvivője. *Dr. Rabbin László* – béke poraira – az akkori kulturális alpolgármester velem együtt háborodott fel az egyre több vitatható ügy és „projekt” miatt. Volt ezek között mélygarázs vagy három, bontások a zsidónegyedben, az Eötvös utcában, a Városvédő Egyesület

által lakott épület is (ma az EÖ10) és jó pár zavaros háterű palotaeladás. Demonstratívan részt vettünk Rabinnal civil tüntetéseken, ahol jelenlétünkkel kellő feltűnést keltettünk. A liberális sorokban is válságot okozott a helyzet, a koalíció illetően veszélyeztetése. Ekkor kulminált a helyzet a Király utca 40. – egy Hild-épület körül –, ami szintén bontásra lett ítéelve. *Perczel Anna* – békeporaira, röviddel Mihály előtt temettük őt is – családi barátunk volt, ő hívott egy tüntetésre a bontás ellen. Szóltam Rabinnak és habozás nélkül mentünk. Hideg volt, havazott, egy illusztris sor

állt a talán negyvenfős tömeg élén. *Demszky Gábor* főpolgármester, *Ikvai-Szabó Imre* főpolgármester-helyettes és dr. Rabin terézvárosi alpolgármester mellett *Ráday Mihály*, majd én mint kuratóriumi elnök, *Perczel Anna* az ÓVÁS-tól és valaki még a Védjegylettől. Mi Rabinnal kvázi magunk ellen tüntettünk, de ritka jól éreztük magunkat. Így ismerkedtem meg személyesen Mihállyal, és a továbbiakban ismertem meg igazán a nevével fémjelzett mozgalmat és az ő múltbéli munkásságát. Nyilvánvalóvá vált számomra, hogy Mihály is egy „rendszerelődő” volt, még ha más eszközökkel is, mint a politikai mozgalmak. Akkor a csúcspontjára Unokáink sem fogják látni tv-műsora élesztett egy új típusú polgári igényt és magatartást, amely felébredt a képrombolás képtelenségéből, és saját, majdnem elfelejtett értékei felé nyúlt. Mihály képes volt ízléssel szelektálni, leleplezte a mű-múltat, ösztönszerű biztonsággal tudta elválasztani az értékeket a silány utáztatoktól, giccstől, a valós és eredeti épített örökséget a hatalomigényű történelmi reprodukciótól. Nem véletlen tehát, hogy a közbeszédet meghatározó tv-műsorát azon nyomban, amint erre – nyugdíjazására hivatkozva – lehetőség nyílt, levették a képernyőről. 17000 aláírást gyűjtöttünk akkor össze határon innen és túlról a műsor fennmaradásáért, az ismert sikertelenséggel.

Mihály kicsit *Podmaniczky Frigyes* reinkarnációjának tekintette magát... És valóban, nélküle fele annyit sem tudnánk sem *Podmaniczky Frigyes*ről, sem a Fővárosi Közmunkák Tanácsa tevékenységéről, munkásságáról, de az egyesített főváros történetéről, értékes épületeiről és kultikus helyeiről sem. Visszafordíthatatlan folyamatot indított el, ami előtte nemigen volt elképzelhető. Unalmas, szürke és pangó kor szférájába hozott friss és fényes szeleket, felvetítve és lemodellezve egy eljő-

vendő részvételi demokrácia valós lehetőségét. Tette ezt úgy, hogy nem direkt-politizált, de minden általa felfedezett „ügy” már-már lazításnak tetszett és hirtelen bővítette a Népköztársaság polgárainak mozgásterét.

Egy éve még teljesen felhőtlenül beszélgettünk a világ dolgairól, a járványról, az irodánk költözéséről, hogy ez mennyiben érinti az Egyesületet és tervezett programjainkat. Aztán tudomásul kellett vennünk Mihály állapotának gyors és számunkra váratlan rosszra fordulását. Kicsit félve kérdeztem Mihályt telefonon, hogy van? Három dolgot

akarok még megélni – mondta – a nyolcvanadik születésnapomat, az aranylakodalmamat és Budapest díszpolgárságának átvételét... A sors ebből egyet engedett.

Miben rejlett hát Mihály know-how-ja? A Mihály-féle miraculum a művészet- és építészettörténet vegyítése az urbanisztikával, a filmes-tévé tevékenységgel és egy okos, slágfertig, sármos emberrel, aki meghallotta akkor még igen csöndes hangját annak a kornak, amely hanyag, pazarló hányavetiséggel bánt épített és kulturális örökségével, de mélyében még mindig lappangott egy titkos, majdnem szégyellt igény saját kulturális hagyatékának megismerésére, megtisztítva a félreértett modernizmustól és a propagandisztikus racionalizmustól. Mihály volt a kiválasztott, aki ebből a *Thomas Mann*-i „mély kútból” tudással, elkötelezettséggel, majd szent megszállottsággal, pimasz bátorsággal és érvényesítési képességgel előhúzta az ott idejére váró szellemet, ami tüstént bejárta Magyarországot és a határon túli magyar nyelvű vidéket. Megismertette velünk saját épített örökségünkön túl a közvélemény meghatározó erejét, amely képes szembehelyezkedni a sokszor irracionális politikai akarattal, de értelmes kompromisszumot is képes kötni egy jó ügy érdekében. Óriási felfedezése és saját innovációja volt ez Mihálynak. A szellemet a palackból Mihály kieresztette, mely minket, Mihályt követő Városvédőket is megszállt, és ebben az értelemben fogjuk szellemiségét tovább vinni, még ha merőben más korban élünk is, merőben más az eszköztárunk, hogy az anyagi lehetőségeinkről – erről a siralom völgyéről – ne is beszéljek. Nélküle tudatlanok és bátoratlanok maradtunk volna, sohse tudtuk volna meg, mi az civil-kurázi.

Még nem is tudjuk mennyire hiányozni fog...

ZSIGMOND GÁBOR

A régi magyar járművek megmentője

Budapest és jószerivel az egész ország épített örökségét sok-sok ember – saját bevallása szerint Göncz Árpád is – Ráday Mihály szemével látta. Mihály neve kétségtelenül összeforrott a városvédelemmel, a falukép-védelemmel és persze a többféleképpen értelmezhető Unokáink sem fogják látni... kurázsijával. Talán külön sosem kapott igazán hangsúlyt, így a sokféle méltatás mellett én arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy Mihály ébersége messze túlnőtt az épített értékek megőrzésének ügyén: pontosan ugyanolyan vehemenciával állt ki a magyar ipari emlékek, a műszaki örökség és a régi járművek ügye mellett.

Nehéz terep volt ez. Már csak azért is, mert túlságosan sok minden megsemmisült már, amikor ő a televízió képernyőjén keresztül felkarolta ezeket a témákat. Nem egyszer szólaltatta meg az egyes vállalatok vezetőit, máskor mintának szánva példaértékű nemzetközi megoldásokat hozott Londontól San Franciscóig a világ minden tájáról, ahol sikeresen őriztek meg egy hajót, villamost vagy régi mozdonyokat. Még olyan is volt, hogy felhívásokat indított egy-egy városképi jelentőségű emlék megmentésére, megőrzésére. Felsorolni is nehéz lenne azt, hogy nemcsak hogyan, de hányszor próbált hatni a döntéshozókra. Pár példa azért mégiscsak ide kívánczok, hiszen ezek sokunknak fontos ügyek, Mihály nélkül pedig talán ezek a műszaki emlé-

kek meg sem menekültek volna a pusztulástól, vagy történetüket másként ismernénk.

Már a legelső, 1980. február 22-én adásba került Unokáink sem fogják látni... műsorban kitért az épített örökség mellett az alig mutatóba megmaradt régi köztéri lámpákra, kandeláberekre, postaládákra. A következő évben – a Terefere című műsortól független, már önálló adásában – a Jungfer-féle kovácsoltvas kapukra, a busz- és villamostáblákra, a telefonfülkékre, a városligeti Wunsch-hídra, a Lánchídra, a Duna-partra újra sikerrel kihelyezett Buchwald-féle székekre... Ha jól belegondolunk, teljesen igaza volt abban, hogy ezek éppúgy a városkép, utca- kép szerves részei, mint az épületek.

Közben van még egy sor egyéb műsza-

ki emlék, amelyek nem ennyire egyértelmű elemei az épített környezetnek, bár egy villamos véleményem szerint éppen az, de egy hajó esetében ez már nem minden esetben igaz. Mihály már az első televíziós műsorainak egyikében bemutatta az 1957-ben hosszú felújítás után látogathatóvá tett londoni Cutty Sarkot, annak kiállítását és múzeumi boltját, csak azért, hogy dühös hangon kimondhassa, ennek „megnyitása után körülbelül tizenöt évvel kezdte a MAHART leselejtezni, földarabolni a még meglévő régi hajókat, roppant kárt okozva ezzel a magyar közlekedés és közlekedési ipar történetének!” A hatvanas-hetvenes években valóban eltűnt a régi magyar és budapesti hajóépítés megannyi remeke: a két világháború közötti Széchenyi és a

Baross dízel-elektromos lapátkerekesek, vagy éppen a még régebbi, az 1914-ben épített és sokszor a Duna királynőjeként emlegetett *Zsófia*, melyen József főhercegtől Hruscovig a fél világ megfordult. De szétvágásukkor senki sem emelte fel jól hallhatóan a hangját. Aztán jött Ráday, aki már 1980-ban kamerát ragadt, és kirohant a hajójavítóba, amikor hírt vette, hogy éppen bontják a Deák Ferencz gőzhajót. Azt a hajót, amelyik az 1896-os millennium óta szelte a Dunát... Nem tudott már mást tenni, mint megörökíteni ezt a botrányos és siralmas pillanatot, példálózni a londoniakkal és a Cutty Sarkkal. Amikor pár évvel később szóba került az 1918-ban épített Petőfi oldalkerekes gőzhajó forgalomból való kivonása, ostromolni kezdte a MAHART-ot. Felhívta az egész ország figyelmét a még megmaradt mindössze három békebeli oldalkerekes gőzhajóra: a Petőfire, a Szőke Tiszára és a Kossuthra. Riportot készített a MAHART műszaki igazgatójával, aki a kamera előtt elmondta, hogy mindegyik hajó megtartását egyenesen túlzásnak (sic!) tartja. Ráday pedig nem hagyta annyiban. Olyannyira nem,

hogy a Petőfivel és a Szőke Tiszával még negyven (!) évvel később is foglalkozott. (Az 1913-ban Újpesten épített Kossuth, eredeti nevén Ferencz Ferdinánd lapátkerekes közben 1984-ben a Közlekedési Múzeum tulajdonába került, ma is a pesti belvárosi Duna-parton látható, látogatható.) A Szent László néven épített Petőfit és a IV. Károly néven született Szőke Tiszát – nem utolsó sorban közbenjárásának köszönhetően – végül nem

vágták szét. De az is igaz, hogy a sorsuk nem rendeződött azóta sem. A kétezres években, amikor nemhogy a MAHART 1980-ban nyilatkozó műszaki igazgatója nem volt már hivatalában, de a hajózási vállalat sem létezett már rég, Mihály még mindig próbált tenni valamit a két hajó ügyében. A Petőfit Apatinban kezdték el helyreállítani 1987-ben, de ott részben le-

égett, és máig várja felújítását, most már Neszmélynél. A Szőke Tisza azóta már egyszer el is süllyedt a Tiszán, ugyancsak nagy kérdés, mi történik majd vele. De legalább megvannak, és ebben Mihály-nak óriási szerepe volt.

Még egy gondolat erejéig maradván a vízen: Mihály figyelmét nem kerültk el a fővárostól távolabbi, balatoni hajók sem. Szóvá tette az 1980-as években még méltatlan állapotban lévő – már akkor közel százéves – Helka és Kelén gőzösök ügyét (előbbi akkoriban vízből kiemelve Balatonfüreden presszó volt, utóbbi éppen feketére festve kalózhajóként működött közre egy forgatáson). Ugyanígy felhívta a figyelmet a Csobánc, a Szigliget és más régi balatoni hajók sorsára. Ezek ma már mind a BAHART flottájának népszerű nosztalgiahajói.

Nagyon sokat foglalkozott az ország különböző vasútállomásain álló szobor-mozdonyok megóvásával is. Talán a legnagyobb hangú szószólója volt a Pakson gyűjtögetett régi magyar mozdonyok ügyének, szüntelenül szorgalmazva egy magyar vasúti múzeum létrehozását. Végül 1999-ben nyílt meg a Magyar Vasúttörténeti Park Budapesten a Tatai úton, az egykori Északi Fűtőház területén. Sokat és sokszor tudósított innen, minden fontos fejletről beszámolt. De ennél sokkal többről is szó volt, hiszen pontosan tudom, hogy a Vasúttörténeti Park kuratóriumi ülésein minden alkalommal

aktívan részt vett, gyakran még az ülések után is hosszasan beszélgettünk, minden lehetséges módon támogatta a járművek megóvásának, megőrzésének ügyét.

1994-ben még a Parlamentben is felszólalt az ipari műemlékek védelmében, amikor a hazai nehézipar szétesése után ott állt jószerivel gazdátlanul a II. kerületben Buda első ipari műemléke, a Ganz-féle öntöde közel százötven éves épülete vagy Miskolcon az ország első számú ipari műemléke, az újmassai nagyolvasztó. Korábban az óbudai hajógyár egykori épületének homlokzatán lévő régi domborművek megmentésére is tett közzé felhívást, amire műsorának nézői rengeteg képet küldtek, és végül – ahogyan a budai öntöde és a miskolci nagyolvasztó sorsának rendezése is sikerült – a hajógyári szigeten lévő csodálatos alkotásokat is helyreállították. Az épület négy domborműve közül egyébként az egyik a Bécs előtt haladó Sophie gőzöst, másik a Dévénynél hajózó Wient, a harmadik a közép-dunai látképpel megörökített Carl Ludwig lapátkerekest, a negyedik pedig a budai vár alatt úszó Uranust ábrázolta. Ezek voltak az itt épült legszebb és legnagyobb hajók a második világháború előtti időszakban.

Egyik szószólója volt a sikló 1986-os újjáépítésének is, legfőbb szorgalmazója az alsó állomás melletti falon levakolva rejtőzött *Róth Miksa* mozaikcímer helyreállításának. Korábban a millenniumi földalatti egykori felszíni szakasza fölött magasodó Wunsch-féle betonhíd helyreállítása mellett is agitált, szintén eredménnyel. A Budapesti Városvédő Egyesület égisze alatt az Andrassy út korhű közvilágításáért is felhívást indított. Már 1989-re elérte, hogy az első szakaszon, a Hősök terétől a Kodály köröndig közadakozásból visszakérültek a régi kandelaberek.

Egy alkalommal – szintén még legkorábbi műsorainak egyikében – beszámolt arról, hogy San Francisco polgárai hogyan indítottak városvédő mozgalmat a cable car megmentéséért. Sokszor citálta, hogy 1985-ben a BKV tájékoztatása szerint ez előző években selejtelt több mint 550 villamosból 500-at szétvágta, 21-et eladtak – egy részü-

ket külföldre, például Amszterdamba. De legalább a megmaradt 18 villamost féltették, igaz azokat többször lefosztották az egykori újpesti kocsiszinben, ami azóta már bevásárlóközpont lett. A BKV-nál csak 1987-ben – a villamos és hév dupla centenáriumán – indult el a roncsként még megmaradt járművek megóvási programja, a villamosmúzeum pedig Újpest helyett Szentendére került. Itt nyitott meg 1992-ben a Városi Tömegközlekedési Múzeum a szentendrei hév kocsiszinben, viszont már nem csak villamosokkal. Az intézmény egykori vezetőjeként azt is jól tudom, hogy Mihály figyelmét később sem kerülte el semmi, ha ezeknek a tömegközlekedési járműveknek a sorsáról, védelméről volt szó. Kiváló közlekedéstörténészek összefogásával még egy alapmunkának számító könyvet is kiadott a Budapesti Városvédő Egyesület gondozásában Régi magyar villamosok címen.

Volt ugyanis, aminek már csak a történetét lehetett megmenteni, dokumentálni és közzé tenni. Ilyen volt például az említett kötetben is bemutatott millenniumi földalatti több járműve. Amikor ugyanis a földalatti vonalán 1973-ban lecserélték az eredeti, millenniumi kocsikat, ezekből a pótolhatatlan emlékekből is sok elveszett. Igaz a régi járművekből egyet-egyet féltettek, a két 1896-os kocsi ma is megcsodálható a Földalatti Vasúti Múzeumban. Később egy favázás nosztalgia-kocsit valami szerencsés módon megmaradt járműből még helyreállított a BKV, de ha belegondolunk, lehetne

több is, sőt lehetne a sárga fémburkolatúból is egy-kettő. A nosztalgiaüzem iránti igény is elbírná, vagy éppen a most megújuló Közlekedési Múzeumba is kerülhetne egy. De már késő, a kontinens első földalattijának kocsijaiból német közlekedésbarátok is vettek akkoriban, sőt egy, eredetileg a cseh műszaki múzeumba eljutott járművet lelkes amerikai gyűjtők vettek meg, és ma már a világ pénzéért sem válnának meg tőle. A többit szétvagták. Köztük azt a 20-as pályaszámú kocsit, amit eredetileg *Ferencz József* számára építettek, aki használta is. A járművet már korán a Közlekedési Múzeumnak adták, ahonnan 1943-ban visszakérték a forgalom számára. Aztán a sokáig féltve őrzött egykori szalonkocsit a hetvenes években darabokra vágta. Ha már akkor is lett volna egy Ráday... És itt értjük meg igazán az űrt, amit a hiánya teremtet. Hiszen nagy űrt hagyott ránk. De mércét, mértéket, mintát, példát és feladatot is.

Kétségtelenül elvitathatatlan érdem és talán utánozhatatlan eredmény az, ahogyan Mihály évtizedeken át tudott napirenden tartani ügyeket. Ennek a kitarásnak, figyelemnek, akaratsnak és civil kurázsinnak köszönhető, hogy mindenféle vállalati átszervezéseket és vezetőváltásokat, politikai áramlatokat átívelően tudta azt a mindannyiunk számára fontos munkát végezni, amivel pótolhatatlan értékeket mentett meg. Már életében is sokan követték, követtük, felnéztek, felnéztük rá. És sokan megtanultunk ő szemével látni...

SALY NOÉMI

A tabáni kereszt körül

Aki manapság a Tabán házak nélküli, de legalább nevét még viselő utcáján, a Kereszt utcán bandukol fölfelé, mindenfélét gondolhat e névadás okáról. Útszéli pléhkrisztus? Hideg, hideg... Kálvária? Langyos, langyos. De hogy a jobb oldalon kicsit beljebb, a fák alatt magasodó kereszt valaha a városrész egyik legnagyobb terén intette jobb erkölcsökre a környék népét, az a tér pedig azért volt olyan szép nagy, mert előzőleg temető volt, ezt aligha gondolja.

A második világháborúban a kőkereszt súlyosan megsérült, csak a talapzata maradt meg. Helyreállítása 1987-ben a Budapesti Városszépítő Egyesület egyik legelső akciója volt. A plakettet, rajta Pallasz Athénével, rég lelopták róla. Ideje lenne visszatenni. S immár nem csak a régi Tabánra, hanem Mihályra is emlékeznünk kell, ha erre járunk. Tettem hát a tiszteletére egy sétát a Kereszt tér hűlt helyén, hogy megmutassam, mi minden volt és van egy látszólag jelentéktelen parkszéli emlékecske mögött, és mennyire igaza volt, amikor ezekért is ugyanolyan ádáz harcot volt képes folytatni, mint a városképet meghatározó épületekért.

1686 kora őszére Buda népes külvárosában kő kövön nem maradt. Az árkászok a három hónapig tartó ostrom során beszántották a török tímártelepet. A lakosok meghaltak vagy elmenekültek, a romokon lóból és emberből való véres pép, varjak és patkányok.

A császári kamara adófizető polgárokra spekulált. Két alkalmasnak látszó bevándorló csoporttal népesítették be a Duna-jobbpartot: katolikus németekkel és ortodox „rácokkal”, akik főleg szerbek voltak, de más délvidékiek is akadtak köztük. A rácok hozták magukkal kedves szőlőfajtaikat, elsősorban a kadarkát, és Buda a filoxeravészig, 1884-85-ig úgy élt a borból, mint Marci Hevesen.

A Tabán „fő folyója” valójában az Ördögárok volt. Társadalmilag is kettéválasztotta a negyedet: a patak és a Duna közötti, lankásabb rész volt a „gazdag Tabán”: itt a módos rác szőlősgazdák mellett görög kereskedők és hajósok, német és magyar iparosok, tisztviselők laktak, a Gellért-hegyen és a Nap-hegyen pedig

a „szegény Tabán” szőlőművesei – minél szegényebbek, annál följebb: oda sokat kellett kaptatni, de főleg lenről hordani a vizet. (A rác kapásoknak 1712-1723 között a budai tanács utasítására kellett a hegyoldalba költözniük.)

Az ortodox közösség a 18. század végére megcsappant, a negyedbe egyre több német, magyar és szlovák is települt.

Az ősrégi rác temető

Pár éve a Budapesti Történeti Múzeumban láthattunk remek kiállítást a tabáni Szent Demeter templom történetéről. Készült hozzá méltó tanulmánykötet is (*Csáki Tamás-Golub Xénia: Szerb székesegyház a Tabánban. Az eltűnt Rácváros emlékezete*), amelybe *Molnár Antal* írt fejezetet a hódoltság kori Magyarországon ortodox szerbjeiről. Szerinte nem lehet kizárni, hogy az *Evlíja Cselebinél* 1660-ban emlegetett három budai „vlach templom” egyike a Tabánban állt. Az ostrom végére nem sok maradt belőle, abban

biztosak lehetünk –, de ha valóban volt itt ilyen templom, körülötte temetőnek is lenni kellett, azt pedig a régi időkben nemigen volt szokás bolygatni.

Az új jövevény ortodoxok első kis fatemploma már oda épült, ahová utána, 1697-ben a Szent Demeter kőtemplom, majd 1741 és 1751 között a Szentháromság-templom. E körül szintén volt sírkert, de a domboldalon is volt – megmaradt? – egy másik. *Fehér Jolán Antónia* is azt írja (Budapest székesfőváros temetőinek története, 1933): „a tabáni görögkeletiek a XVII–XVIII. század folyamán a mai Kereszt téren fekvő plébániatemplomuk temetőkerületébe temetkeztek. E temetőt Mária Terézia rendelete folytán 1778-ban szüntették meg”.

Ezt elkerülendő készíthette *Johann Haim* seb orvos azt a kimutatást, amelyvel a rációk bizonyítani kívánták: nincsenek ők olyan sokan, hogy halottaik ne férnének el a „régii temetőben”. (Közlí *Simon Katalin*: Ortodox rác családok a XVIII. századi Tabánban, *Fons*, 2018. 2., 185.) A táblázatban nyolc esztendő (1770–1777) halottai szerepelnek: 157 felnőtt és 127 gyerek. Épp az ellenkezőjét érték el vele, mint amit szerettek volna. 1796-ban nyílt meg aztán az új tabáni temető a mai Gesztenyés kert helyén, ahol az ortodoxok külön parcellát kaptak.

Régi temető tér – Kötéltér – Kereszt tér

Hát ezért nem épült be ez a több mint ötezer négyzetméternyi – közel egy futballpályányi – földdarab az amúgy roppant sűrűn lakott Tabánban. Első neve mellett a mementónak meghagyott temetőkereszt gondoskodott róla, hogy az itt élők ne feledjék, mi van a lábuk alatt. A talapzaton látható 1865-ös évszám megtévesztő: tudjuk, hogy a teret már az 1850-es években Kreuzplatznak, az utcát Kereszt utcának nevezték, így csak a régi fészület cseréje vagy felújítása történhetett abban az évben. A sajtóban semmi nyoma.

A kalandos életű politikus, *Búsbach Péter* Pest-Budáról való menekülését előkészítendő járt a téren valamikor 1849–50-ben, a Bach-korszak sötét napjaiban:

„Ma este 9–10 óra közt – mondja a matróz – a budai oldalon a »Kreutzplatz«-on (most [amikor írja, 1906-ban] »Kereszt-tér«), a kereszt mellett lesz a feleségem; (...) ő elvezeti egy helyre, a hol mindent részletesen megbeszélhetünk.

Ismertem e tért; gyakran jártam oda fiatal barátaimmal, Jaschkó-nak ugyan e téren levő vendéglőjébe, »csájára« és ürmösre, melyek a budai szerb korcsmák izletes specialitásai voltak.”

A 19. században volt a területnek még egy neve: Kötél / Köteles tér. Ennek 1890-ig találjuk nyomát. 1874 áprilisában a bölcs előljárók így óvják a frissen fásított Gellért-hegyet: „A húsvét másnapján tartatni szokott Gellérthegyi búcsút ez idén betiltotta a fővárosi tanács. A Gellérthegy látogatása és az ott sétálás meg van ugyan engedve, de minthogy új ültetvény létesítetett a Gellérthegyen, a bódék, kocsik, sípládák és állványok felállítását a hegytetőn az ültetvény megóvása végett tiltotta. Ezeknek a szarvas-tér, köteles-tér és fehér-sas-tér hagyatik fenn, Tabánban a hegyalján. Ami (...) a hazajövetelnél megbecsülhetlen előny lesz sokaknak, kiket a ráczvárosi ürmös és a budai egy kissé megingat.”

A búcsúk hangulatáról *Jajczay János* ad érzékletes leírást 1929-ben az Új Időkben:

„A sok-sok bódé, a krajcáros komédia ellenállhatatlanul vonzotta a biedermeier-korabeli pestieket, budaiakat. Szabó, szatócs, szűcs, lakatos, kéményseprő, varga, lapkihordó, kifutó, cédulaosztó, lámpagyújtogató, borbély, pincér, meg sok más mesterember, mesterlegény, katonák, asszonyok, lányok, cselédek, fiatalok, öre-

gek úgy gomolyogtak itt, mint Madách londoni vásárjában a tömeg. Az olaszok, akik a testvérvárosban laktak, festői viselkedésben jártak-keltek, sípoltak, dudáltak és kerepeltek. Innen vált szokásossá a búcsúbéli dudu. A budaiak egycsoportban jöttek fel. Előzőleg a tabáni Kereszt-téren, amelyet, mert a kötélverők használták, Kötéltérnek is neveztek, gyülekeznek. A kereszt előtt imádkoztak, majd felkapaszkodtak a hegyre és azután hajrá! –, megkezdődött a mulatság.”

Egy ilyen alkalommal, 1898. április 11-én történt, hogy „a tabáni kereszt-téren levő amerikai fényképész-bódé kigyuladt s néhány perc alatt teljesen leégett. A szerencsétlenséget *Nemes Antal* fényképésznek vigyázatlansága idézte elő.”

A Szelíd Farkas meg a Lámpás Rudi

„Amerikai fényképész-bódé” csak búcsúkor telepedett ide, a hangulat egyébként falusias volt. A hepehupás, gyepes teret csupa földszintes ház övezte. Egy 1881-es statisztika szerint a 17 házban 226 fő, plusz 9 cseléd lakott, a külön is figyelembe vett három „túlnépes” lakásban 24 fő, közülük heten pinceoduban.

Az 1885–86-os címtárat szemeltem ki, hogy legalább a lakók egy részéről megtudjam, kik. Egy miniszteriumi irodavezető és egy számtiszt, egy háztulajdonos, három hivatalnok (az egyik a vasútnál), egy gazdász, egy rajzoló. Két kádár, két pék, egy molnár és egy szitás; három kávémérő, két kocsmáros, egy trafikos, két szatócs, egy hentes. Két cipész és egy „cipészüzlet-tulajdonos”,

egy kesztyűs, egy szabó. Szülésznő, mázoló, kőműves, három szőlőműves, egy majoros.

A Tabán teljes lebontása előtti műemléki szemle során a bizottság a kereszten túl két épületet és két érdekes épületrészletet javasolt a téren megővásra: a 3. számú házban egy Madonna-domborművet, a 4. számú, „copfstíliú házat”, széles kapubejáratával, a 12. számút, ahol 1925 óta Farkas Béla vendéglője működött: „empire-os kapu, dombormű fejjel, cégér a szelíd farkashoz (régi)”, s végül a 20. számú házban volt egy „empire ablakorom”.

1891-ben „a budapesti 48-49-iki és a buda-óbudai honvédegyesületek Budán a tabáni kereszt-utca 4 ik sz. a. levő vendéglőben aug. 24-én esti fél 8 órakor fogják megünnepelni Lajos napját” – írja a Budapesti Hírlap. (Az öreg honvédek minden évben megülték a Tabánban Kossuth neve napját.) Ezt a vendéglőt később az Albecker család vitte nagy hírnévre (lásd a BUDAPEST 2004. augusztusi számát): itt főzték Budán a legjobb halat, és az ő emberük volt a „Lámpás Rudi”, aki még akkor is kézilámpással kísért le a kapatos vendégeket a Rác fürdőhöz, a villamos-végállomáshoz, amikor már volt – olyan, amilyen, de mégis – közvilágítás. 1906-ban „a Kereszt-tér világitását 8

darab kőolaj-lámpással javítják”, örvendezik a sajtó.

Pruckner pékmester is eladta üzletét: 1901-ben „fekete sütőde azonnal eladó” Kereszt tér 5., s 1903-ban talán még mindig ő, „jó forgalmú pékség, rác kemence eladó” – így a szűkszavú apróhirdetések. A „rác kemencére” 1909 őszén ad magyarázatot a Pesti Hírlap:

„Nedelko Sztankó vályogból rakott házat is lebontották a Tabánban, ahol a Kereszt-tér közelében már jó darab ideje szomszédság nélkül állt a romok közt (...) igazi rácüzlet, melyhez hasonló nem maradt fenn a fővárosban. (...) Nedelko volt az utolsó rác, aki voltaképpen derék magyar ember, a népes családja szintén. (...) Évtizedek előtt még Pesten is megvoltak a rác sütők, főleg a Zöldfa-, Szerb- és Lipót-utcákban, a szerb templom közelében. (...) Egy háznak a falát az utca felől kitörték, csak az utca szintje fölött maradt derékig érő fal, azon bonyolították le az üzletet, mint a pudlin [pulton]. A mögött állt a rác, ő mögötte pedig fűlt a sütő kemence. Ide hoztak sütni kenyeret, kalácsot, rétest, pecsenyét, letették a meszelt pudlira egész bizalommal, mert a rác kemence ropogósan sütött. Ott sercegett a nyilvánosság előtt az eladásra szánt pecsenye, kolbász is a tepsiben, vagy a serpenyőben. (...) A budai részen nemcsak a Rácvárosban, de általában ez a Lacikonyha-rendszer uralkodott, csakhogy eredeti rácságának teljesebb voltában, borozással, karloviçi ürmössel összekötve. Ezekben friss disznósülteket adtak és csáját, ami zsíros rétesféle, túróval, vagy vagdalt disznóhussal töltve, s bő zsírban süttve, mint a fánkot szokás. Csibuk, nargile, az aljáról le nem öntött fekete kávé, édes szucsuk ilyen helyen mindenütt kapható volt. (...) A pesti oldalon már két évtized óta nincs háznyílásba épített rác kemence. A budai oldalon lassanként veszett ki a rác lakossággal együtt. Nedelko Sztanko korcsmája és kemencéje volt az utolsó. Kisajátították, mert útba esett, s lebontották.”

1905-ben Bartsch Bélánál a tér és a Kereszt-utca sarkán „a Rácváros legszebb kerthelyiségében, kitűnő hegyi bor és mindenkor frissen csapolt sör, valamint jó és olcsó konyha mellett kedélyes társasági összejövetelek, szombat este és vasárnap

előkelő zene. Ugyanott jól gondozott tekepálya bérbe adatik. Külön helyiség egylet vagy társulatok részére.” (Ebből majd az Avar család csinál híres üzletet.) Egy évvel később „a »Testvériség« budapesti I. kerületi munkásképző-egyleti helyiségét I. ker., Kereszt-tér 16. sz. alatti Cholupszky-féle vendéglőbe helyezte át.”

1925-ben a téren már csak tíz épületben laknak: 38 lakás 55 szobával, bennük 149 lakó.

1930. október 6-án vasárnap fél 10-kor „a Budapest-Tabáni Hajósok Temetkezési Egylete (I., Kereszt-tér 4.) a tabáni plébánia templomban az egyesület 110 éves fennállásának emlékére szent misét mond. Utána Schreil Győző vendéglőjében megtartandó díszközgyűlés lesz.”

S ki ne felejtsek még egy vendéglőt a végjátékból: „A Ziegler a Kereszt-tér felső szegélyén az első volt, amelyik a tabáni kocsmák közül kiugrott, és »etablissement« lett. Amikor még farácsos kiskocsmá volt (...) Körözött lipói, szalámi volt az étlap és félóránként friss csapolás. A tőzsdei konjunktúra idején új kerítést csináltak, díszkrét szeparékat alakítottak a bokrokból, pálmák és délszaki növények nőttek az udvaron és színes lámpaernyők lógtak a villanydrótokról. A közönsége is rögtön kicserélődött. Elmaradtak a bohémek és a nyárspolgárok, jöttek helyettük a gyors-gazdagok. Esténként autón hozták a tőzsde lovagjait és felcicomázott hölgyeiket. A Ziegler divatos, mondain hely lett, és példáját követte a »Kakuk« is, amely eredetileg (...) »Vidám bagoly« volt. Ma már mindebből csak a Ziegler maradt meg, romantika nélkül, úri vendéglőül.” (Aztán már az se, de a hely szelleme él: a sportpálya sarkában ma egy proccos wellness-centrum fényeskedik.)

1933 tavaszán dőlt-borult itt minden. Májusban Pásztor Árpád már ezt meséli a Pesti Naplóban: „a környékező uccák közül csak a Kereszt ucca maradt meg, a többi lerombolták, a lebontott házikók helyét fű lepi, de a kökereszthez nem nyúlt senki, az ma is várja az ájtatos lelkeket. (...) a kereszt körül öt-hat gyerek áll és nézi, hallgatja, hogy imádkozik térden állva a tér porában egy fedetlen fejű, átszellemült arcú férfi.”

A PODMANICZKY-DÍJ
ÁTADÁSÁN
2021. JÚNIUS 18-ÁN.